

TARTU ÜLIKOOL

Pärnu kolledž

Turismiosakond

Anella Aben

**HARIVA TURISMITOOTE ARENDAMINE TARTU
LOODUSMAJA NÄITEL**

Lõputöö

Juhendajad: Tiina Viin, MA; Marika Kose, MSc

Pärnu 2021

Soovitan suunata kaitsmisele

Tiina Viin

/digiallkirjastatud/

Marika Kose

/digiallkirjastatud/

Kaitsmisele lubatud

TÜ Pärnu kolledži programmijuht Tiina Viin

/digiallkirjastatud/

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Anella Aben

/digiallkirjastatud/

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Loodushariduslike turismitoodete arendamine	7
1.1. Turismi mõjud keskkonnale	7
1.2. Loodushariduslike turismitoodete olemus, olulisus ja vajalikkus	10
1.3. Loodushariduslike turismitoodete arendamine	14
2. Loodusel põhineva haridusturismi toote arendamine Tartu Loodusmajas	22
2.1. Uuringu korralduse ülevaade	22
2.2. Uuringu tulemuste ülevaade	25
2.3. Järeldused ja ettepanekud	36
Kokkuvõte	42
Viidatud allikad	45
Lisa 1. Loodushariduse valdkonnas tegutsevate juhendajate/õpetajate/korraldajate kogemuse põhjal välja toodud tegevused ja soovitused, millega arvestada erinevate sihtgruppide seas	50
Lisa 2. Uuringu küsimustik	56
Summary	64

SISSEJUHATUS

Mõne aastakümne jooksul on turismisektor pidevalt arenenud nii arengumaades kui ka arenenud riikides. Turismisektorit, mis on paljude arengumaade jaoks üks peamisi sissetulekuallikaid, peetakse infrastruktuuri arendamise ning töökohtade ja ettevõtete loomise toetamise kaudu majanduskasvu mootoriks. Maailma Turismiorganisatsiooni (UNWTO) andmetel on rahvusvaheline turism viimase viie aasta jooksul kasvanud kiiremini kui maailmakaubandus, moodustades 7% maailma ekspordist ja 30% teenuste ekspordist ning panustades 2016. aastal 10% -ni maailma SKT-st (UNWTO, 2017, lk 2).

Praegune liikide väljasuremise määr on kõrgem kui kunagi varem (Ceballo et al., 2015). Looduskeskkond on inimese jaoks äärmiselt vajalik element. Oluline on hoida tasakaalu inimese ja looduskeskkonna vahel. Kui tasakaal saab mõjutatud negatiivselt, põhjustab see keskkonnaprobleeme, millele peab nüüdisajal igapäevaselt lahendusi leidma. Haridus on keskkonnaprobleemide ennetamise ja lahendamise põhielemente (Genc, 2014, lk 105–106).

Kaasaegsed keskkonnaprobleemid tulenevad sellest, kuidas inimesed suhestuvad biosfääriga ja kõigega, millest see koosneb. Tihe kontakt ja seotus looduskeskkonnaga on ühtemoodi kasulikud täiskasvanutele ja lastele. Selline suhe looduskeskkonnaga parandab heaolu ja keskkonna kvaliteeti. Ameerika põlisrahvastel on kaasasündinud arvamus sellest, kuidas kõik organismid, kaasaarvatud inimesed, on lahutamatu osa loodusest. Ühiskond on üha enam linnastunud, industrialiseeritud ja digitaliseeritud. Laste ja täiskasvanute põlvkonnad ei mõista enam, kuidas ka nemad on loodusmaailmaga seotud. Kui inimesed ei adu oma rolli keskkonnas, on nende otsuste tagajärjeks looduskeskkonna halvenemine (Youngberg, 2015, lk 9).

Linnastumise ja tehnoloogia kiire arengu tõttu on laste ja noorte looduses toimetuleku oskused vähenenud. Loodusest kaugenemine on aktuaalne teema, mistõttu on oluline arendada noortele aktiivseid õues toimuvaid tegevusi, mis oleksid harivad ja lähtuksid loodust hoidvast mõtteviisist. Erinevate keskkonnaalaste harivate programmide (matkamine, laagrid, seikluslikud tegevused, väljasõidud) eesmärk on püüda arendada õpilaste/noorte afektiivset suhet loodusliku keskkonna vastu, arendada keskkonnatundlikkust ja käitumist õues. Lisaks on oluline luua sotsiaalseid suhteid läbi isiklike kogemuste (Kuru & Palmberg, 2000, lk 32).

Lähtudes eelnevalt kirjeldatud probleemidest on käesoleva lõputöö probleemküsimus järgnev: Milliste hariduslike elemente sisaldavate tegevuste kaudu tutvustada looduskeskkonda?

Lõputöö eesmärk on välja selgitada, milliseid loodushariduslike võtteid ja metoodikaid nüüdisajal loodusteadlikkuse tõstmiseks erinevate sihtgruppide seas kasutatakse. Tulemustele ja teooriale tuginedes teha ettepanekuid Tartu Loodusmajale haridusliku sisuga loodusturismitoodete arendamiseks ja planeerimiseks.

Vastavalt uurimisprobleemile on lõputööle püstitatud uurimisküsimus. Uurimisküsimus on järgnev: Milliseid loodushariduslike võtteid ja metoodikaid kasutatakse nüüdisajal loodusteadlikkuse tõstmiseks erinevate sihtgruppide jaoks?

Lõputöö eesmärgi täitmiseks püstitatakse järgnevad ülesanded:

- 1) anda ülevaade, millised on turismi mõjud looduskeskkonnale ning tuua välja loodushariduslike programmide koostamise põhimõtted;
- 2) viia läbi veebiküsitlus loodusharidusvaldkonnas tegutsevate inimeste seas eesmärgiga välja selgitada millised õppemetoodikad ja tegevused suurendavad osalejate looduspädevust ning on samal ajal ka atraktiivsed.
- 3) analüüsida uuringu tulemusi;

4) teha järeldusi ja ettepanekuid Tartu Loodusmajale loodushariduslike turismitoodete planeerimiseks ja arendamiseks.

Antud lõputöö koosneb kahest osast. Töö teooriaosas kasutatakse teemakohaseid teadusartikleid, raamatuid, internetiallikaid ja organisatsioonide poolt välja antud dokumente. Olulisemad teoreetikud, kelle lähenemisi käsitletakse on Bhuiyan, Malone, Fägerstam ja Youngberg. Antakse ülevaade turismi mõjust keskkonnale, loodushariduse olulisusest ja vajalikkusest ning loodushariduslike turismitoodete arendamisest. Lõputöö empiiriline osa annab ülevaate uuringu protsessist, valimist ja tulemusest. Uurimisküsimusele vastuse saamiseks viiakse keskkonnahariduslike programmide- ja looduslaagrite juhendajate ning korraldajatega läbi veebipõhine ankeetküsitlus. Antud lõputöö uuring võib huvi pakkuda loodusturismi asjalistele ning organisatsioonidele, kes pakuvad tooteid ja teenuseid looduslikel maastikel (näiteks matkakorraldajad, giidid).

1. LOODUSHARIDUSLIKE ARENDAMINE

TURISMITOODETE

1.1. Turismi mõjud keskkonnale

Alapeatükk annab ülevaate turismi, loodus- ja haridusturismi mõistetest, lisaks analüüsitakse turismi positiivseid ja negatiivseid mõjusid keskkonnale. Turism on sotsiaalne, kultuuriline ja majanduslik nähtus, mis hõlmab inimeste liikumist isiklikel, äri- või ametialastel eesmärkidel väljaspool tavapärast keskkonda (UNWTO, *n.d.*). Loodusturism on väga lai mõiste, mis võib sisaldada kõiki turismitegevusi, kui need leiavad aset inimese poolt arendamata looduslikel aladel ning väljaspool osaleja kodukeskkonda (Margaryan & Fredman, 2017, lk 85). Texas Parks & Wildlife (*n.d.*) kirjeldab loodusturismi kui vastutustundlikku reisimist looduslikesse piirkondadesse, mis säästab keskkonda ja parandab kohalike inimeste heaolu. Paljud teised teoreetikud defineerivad loodusturismi kui vaba aja tegevust, mis toimub looduses ning sisaldab kahte olulist elementi (külaline ja kogemused) (Fredman & Tyrväinen, viidatud Sinitsyn, 2015, lk 25 vahendusel).

Eelmisest sajandist alates on inimtegevus maa ökosüsteemi intensiivselt moondanud ja põhjustanud suuri keskkonnamuutusi. Inimtegevus on põhjustanud kliimamuutusi, sealhulgas keskkonnareostus, globaalne soojenemine, joogivee varude vähenemine ja bioloogilise mitmekesisuse vähenemine. Lisaks on inimtegevus kaasa toonud elupaikade kadumise, mille tagajärjeks on liikide massiline väljasuremine. Eeldatakse, et tingimused lähiajal halvenevad ja inimsivilisatsioon on hädas. Inimtekkeliste kahjulike mõjude vähendamiseks või parandamiseks ja kriisi minimeerimiseks on keskkonnasäästlikud lahendused vajalikud igas eluvaldkonnas (Arora *et al.*, 2018, lk 309).

Teoreetilised ja empiirilised uuringud kinnitavad, et kuigi turismil on positiivne panus majanduskasvu ja -arengusse, peetakse seda vastutavaks ka kahjulike keskkonnamõjude eest. Keskkonna reostumine võib toimuda kahel viisil. Esiteks, turismisektori suurenemisega laieneb loodusressursside kasutamine, mis toob kaasa keskkonnareostuse ohu suurenemise. Täpsemalt öeldes võib turismisektor põhjustada märkimisväärset keskkonnakahju õhusaaste, looduslike elupaikade kadumise ja pinnase erosiooni kujul. Teiseks toob energiatarbimine turismitegevuses keskkonda süsinikdioksiidi heite kõrgema taseme. Seega kujutavad mõlemad viisid ohtu tervele looduskeskkonnale ja selle arengule. Ökoloogilise tasakaalu rikkumine näitab tagajärgi aja möödudes. Keskkonna kontrollimatu kasutamine turismis viib selle hävimiseni ja looduskeskkond pole tulevastele põlvedele tagatud. Seetõttu on turismi kahjulike mõjude vähendamine turismi edasise arengu üks olulisemaid väljakutseid. Sellest vaatenurgast on loodusthoidva ja loodushariduslike turismitoodete arendamine ning edendamine ülioluline. Turiste meelitavad ökoloogiliselt puhtad piirkonnad ja riigid, kus neil on võimalik tervislikult puhata. Keskkonnakaitse eiramine võib aga põhjustada puhkevõimaluste ja turismipotentsiaali kaotamist (Mikayilov *et al.*, 2019, lk 19390).

Kliimamuutused on põhjustanud lugematul arvul ebasoodsaid mõjusid ka loodusturismile ja rekreatsioonile. Muutused kliimas on seotud üleujutuste, põudade, metsatulekahjude, ebatavaliselt kõrgete temperatuuride, invasiivsete liikide saabumise ja paljude teiste riskidega. Kuigi üldiselt liigub loodusturismi ja rekreatsiooni nõudlus tõusvas joones, siis võimalused selleks mitmetes geograafilistes piirkondades kaovad või liiguvad teistele aladele. Siinkohal võib näiteks tuua muutused väga populaarsete Sierra Nevada (USA) metsade kasutamisel rekreatiivseteks tegevusteks. Muutused saavad olema hooajalises külastatavuses, soojem hooaeg pikeneb ning talvehooaeg jääb lühemaks. Kliimamuutuste tõttu võib metsatulekahjude oht seelses piirkonnas olla märkimisväärselt suur, mis viib loodusressursside kahjustumise ning hävinemiseni. See omakorda tekitab kahjusid kohalikule kogukonnale ning ka neis paikades, mis on juba haavatavad (Winter *et al.*, 2019, lk 5).

Turismisektor tugineb keskkonna-, looduse- ja kultuuriressurssidele ning turismipakkumine sõltub riigis valitsevatest looduslikest ja ökoloogilistest keskkonnavarudest. Negatiivsed mõjud avalduvad keskkonnareostuse tekitamisega, keskkonnaväärtuste alandamisega, mere- ja metsasüsteemide kurnamisega, taimede ja loomastiku liikide hävinemisega ja jäätmete ladestamisega. Samas turiste meelitavad ökoloogiliselt puhtad piirkonnad ja riigid, kus neil on võimalik tervislikult puhata. Keskkonnakaitse eiramine võib põhjustada puhkevõimaluste ja turismipotentsiaali kaotamist (Mikayilov et al., 2019, lk 19390).

Üha enam teadvustatakse loodusturismi ja rekreatsiooni positiivseid mõjusid inimese tervisele ja heaolule. Smith (2016, lk 130) on rekreatsiooni defineerinud kui vabal ajal toimuvat tegevust, mis aitab tarbijal stressi vähendada. Rekreatsioon saab olla ka seikluslik ja meelelahutuslik tegevus (Csirmaz & Peto, 2015, lk 756). Loodusturism on üks kiiremini kasvavaid turismisektoreid ning paljud looduslikud piirkonnad ja kaitsealad on saanud olulisteks turismisihtkohtadeks. Turism on oluline majanduslik mootor ja potentsiaalne tulu saamise allikas kaitsealadel. Rekreatsioon ja loodusturism saavad pakkuda võimalusi parendamiseks ökoloogilisi tingimusi läbi külastajate, kus külastajad on kaasatud piirkonna kaitses osalemisele (Winter et al., 2019, lk 4).

Turismi ja rekreatsiooniga on seotud väga mitmekesine ning suur arv sidusrühmasid nt kohalikud elanikud, kohalik omavalitsus (KOV), erasektor, keskvalitsus. Need, kes elavad kaitsealade vahetus läheduses, on otseselt mõjutatud nii positiivselt kui negatiivselt külastajate poolt. Kohalike noorte kaasamine loodusturismi ja rekreatsiooni protsessidesse aitab kaasa tulevaste põlvkondade liidrite loomisele ning pikaajalisele panusele jätkusuutlikkuse suunas. Empiirilised uuringud näitavad üha enam, et rekreatsioonil ja loodusturismil on suur potentsiaal panustada jätkusuutlikkusse, kogukonda, majandusse ja keskkonnakaitseks. Turismi nähakse kui teekonda, mis parendab kogukonna vastupanuvõimet läbi hariduse, oskuste arendamise ja ühisloome ning majandusliku mitmekesisistamise näol (Winter et al., 2019, lk 5).

Chung et al. (2018) selgitasid välja, et loodusturism on atraktiivsem ja populaarsem kaitsealadel, kus erinevate liikide olemasolu on mitmekesisem, kaitsealad on vanemad ja

suuremad ning lihtsamini ligipääsetavad linnaruumist. Kaitsealadel, mis on keskendunud põhiliselt erinevate liikide kaitsele ja strateegiatele, on 35% rohkem külastajaid kui neil kaitsealadel, mida kasutatakse mitmel erineval otstarbel ja puuduvad kindlad juhtimise strateegiad. Rangem juhtimine kaitsealadel on viinud liikide mitmekesisuse suurenemiseni. Need tulemused näitavad liikide mitmekesisuse vajalikkust loodusturismi toimimiseks.

Antud peatükis selgus, et turism ajendab inimesi reisima looduskaunitesse paikadesse rekreatiivsel ja vaba aja veetmise eesmärgil. Sel on majanduslik, keskkonnavalne ja sotsiaalne mõju riikidele. Selgus ka, et turism võib avaldada survet looduslikele aladele ning viia keskkonnakahjulike mõjudeni.

1.2. Loodushariduslike turismitoodete olemus, olulisus ja vajalikkus

Järgnevas peatükis kirjeldatakse turismi- ja loodusturismitoote ning haridusturismi mõisteid, kirjeldatakse nende olemust, olulisust ja vajalikkust. Lisaks kirjeldatakse ka keskkonnahariduse mõistet, olemust ja tähtsust. Turismitoode on segu materiaalistest ja immateriaalistest elementidest nagu looduslikud, kultuurilised ja inimese loodud ressursid, vaatamisväärsused, rajatised, teenused ja tegevused konkreetse huvipakkuva elemendi ümber, mis loob külastajate üldise kogemuse, sealhulgas emotsionaalsed aspektid. Turismitoodet hinnatakse ja müüakse turunduskanalite kaudu ning sellel on elutsüklil (UNWTO, *n.d.*). Segadust tekitab teatud inimestes see, et toode peaks olema käegakatsutav, kuigi tegelikult on toode see, mida saab pakkuda turule ning rahuldab tarbija vajadusi või soove. Lähtuvalt eelkirjeldatust võib öelda, et turismitootest rääkides mõeldakse selle all pigem teenust (Kotler & Keller, 2011, lk 325).

Smith (1994, lk 586-591) on välja pakkunud mudeli turismitoote jaotumisest viieks elemendiks: füüsiline rajatis, teenindus, külalislahkus, valikuvabadus ja kaasatus. Mudeli keskmes on füüsiline rajatis (näiteks looduslik ala), lihtsamalt öeldes on see midagi füüsilist, mida inimesed näha soovivad. Sellele järgnevad teenused, valikuvabadus,

külalislahkus ja kaasatus. Viimased neli elementi konkureerivad, kuid täiendavad üksteist ning lihtsustavad turismitoote arendamise ja tarbimise protsessi.

Loodusturismitoodete ja teenuste kaudu tutvustatakse looduse mitmekesisust keskkonda säästval moel, loodusturismi tooted ja teenused keskenduvad looduselamuste pakkumisele looduslikes piirkondades. Loodusturismitooted on näiteks linnu- ja loomavaatlused, fotograafia, tähtede vaatlused, matkamine, looduses ööbimine, jahindus ja kalandus ning erinevate rahvusparkide külastamine. Üldjuhul on loodusturistid huvitatud looduse ja kultuuri mitmekesisusest ning nende soov on kogeda tõelist loodus-, kultuuri- või ajaloolist rikkust (Texas Parks & Wildlife, *n.d.*). Margaryan ja Fredman toovad välja, et loodusturism on tõusev trend ning nõudlus lühema kestvuse, intensiivsema tegevuse ja kõrge kvaliteediga toodete järele on kasvamas. Põhjuseks on inimese kaugenemine loodusest kasvava linnastumise tagajärjel (Margaryan & Fredman, 2017, lk 84).

Loodusturismi kõige olulisem alaliik on metsaturism, mis on omakorda haridusturismi kõige olulisem vorm (Bhuiyan et al., 2010, lk 20). Mõiste haridusturism viitab mis tahes programmile, mille käigus osalejad reisivad sihtkohta rühmana ning mille peamine eesmärk on osaleda konkreetse asukohaga otseselt seotud õppimiskogemuses (Rodgers, 1998). Haridusturismi alla kuuluvad ühepäevased reisirid õpilastele, kus külastatakse loomaaedasid, botaanikaaedasid ja loodusparke. Spetsiifilisemate tegevustena võib välja tuua näiteks erinevate ökoloogiliste piiride avastamine, populatsioonide taastamine ja juhtimine, endeemiliste elupaikade jälgimine ning traditsiooniliste ravimtaimede uurimine põlisrahvaste teadmiste säilitamiseks (Earthwatch, viidatud Bhuiyan et al., 2010, lk 20 vahendusel).

Haridusturism tegeleb teadlikkuse elementidega turismis. Haridusturismi kaudu on võimalik õppida hindama bioloogilise mitmekesisuse väärtust, mis aitab kaasa metsade säilitamise jõupingutustele ning arendab keskkonnavalaseid teadmisi loodusvarade kohta. Haridusturism aitab mõista inimtegevuse mõju liikidele, kooslustele ja ökosüsteemidele, arendades nende praktilisi interdistsiplinaarseid lähenemisviise mitmekesisuse kaitsmiseks ja taastamiseks. Eelnev suurendab ökosüsteemide kaitset ja keskkonna säästvat kasutamist.

Õpetajad, kohalik omavalitsus, kogukond, giidid ja meedia mängivad olulist rolli looduskaitse elementide edastamises inimestele (Bhuiyan et al., 2010, lk 21-22). Hariduslikul eesmärgil reisimine on lai ja keeruline valdkond, mis selgitab turismisektori ja turismiakadeemikute vähese käsitluse antud valdkonnas (Richie, viidatud Pitman et al., 2010, lk 220).

Nüüdisajal on laialdaselt levinud arusaam, et globaalsed majandusarengu suundumused ei ole pikas perspektiivis jätkusuutlikud ning ühiskonnad peavad välja töötama ja kasutama keskkonda säästvamaid harjumusi. Nii indiviide kui kogukondi julgustatakse üha enam muutma tarbimisharjumusi jätkusuutlikumatele keskkonnapraktikatele (Ballantyne & Packer, 2009). Seetõttu seisab valitsustel, looduskaitseorganisatsioonidel, tööstusektoril ja ettevõtjatel ees üks olulisemaid ning raskemaid ülesandeid – kuidas veenda indiviide edukalt kasutama keskkonnasäästlikke tavasid oma töös ja igapäevaelus. Sellega seoses on Ühinenud Rahvaste Organisatsioon ja selle asutused, riikide valitsused ja Euroopa Liit tunnistanud haridust iga säästva arengu küsimustega tegeleva programmi võtmeelemendina. Haridust peetakse hädavajalikuks, et inimestel oleks võimekust jätkusuutlikkuse probleemidega tegeleda ning neid oma elu ja tööga seostada (Scott & Gough, viidatud Ballantyne & Packer, 2009, lk 201 vahendusel).

Metsapiirkondades toimuv haridusturism võib inimesi metsade kaitsega kurssi viia. Nad suudavad sel viisil saada tegelikke teadmisi metsa kohta. Lisaks on haridusturismi kaudu võimalik teada saada bioloogilise mitmekesisuse väärtust, mis aitab tugevdada hariva turismi abil metsa säilitamise jõupingutusi ja edendada seeläbi teadmisi loodusvarade kohta. Keskkonnateadlikkuse uuringus, kuhu kaasati algklasside õpilased ja nende vanemad, tulid välja mõned sotsiaalsed erinevused. Hariva turismi rakendamisel kerkivad esile teatud probleemid, nagu näiteks piiratud finantsilised ressursid, tehnoloogiline tugi, oskustega personali puudus, kes annaks edasi turismi instruksioone, puuduv teadlikkus metsade looduskaitsest, ebapiisavad materjalid hariduseks (Rovira, viidatud Bhuiyan et al., 2010, lk 23 vahendusel).

Turistide ja looduskeskkonna vastastikuse toimega tegeleb ka keskkonnaharidus. Keskkonnaharidus on protsess, mille eesmärk on arendada keskkonda säästvalt suhtuvaid kodanikke, edendada teadlikkust majanduslikust, sotsiaalsest, poliitilisest ja ökoloogilisest vastastikusest sõltuvusest. Pakkudes sealjuures inimestele võimalusi omandada teadmisi, väärtusi, hoiakuid, pühendumust ja osalusoskusi otsustusprotsessides, mis on vajalik keskkonna kaitmiseks ja parandamiseks ning käitumismustrite loomisel. Keskkonnaharidus on turismi lahutamatu osa muinsuskaitsealadel, ökoloogilistes paikades ja ökoturismis. (Sakellari & Skanavis, 2013). Üks põhiline keskkonnahariduse eesmärk on suurendada ühiskonnas keskkonnateadlikkuse osakaalu. Keskkonnasõbraliku ühiskonna moodustavad need, kes on keskkonnatundlikud, keskkonnast teadlikud ja keskkonna suhtes positiivselt meelestatud. Suurimaks keskkonnateadliku käitumise arengut takistavaks teguriks on teadlikkuse puudumine (Genc, 2014, lk 106).

Keskkonnaharidus ühendab indiviide ümbritseva maailmaga läbi õpetuste looduslikust- ja inimese poolt loodud keskkonnast ning tõstab teadlikkust keskkonda mõjutavatest probleemidest, millest inimkond sõltub, ning tegevustest, mida saab selle parandamiseks ja säilitamiseks ette võtta. Keskkonnaharidusel on palju eeliseid noortele, koolitajatele, koolidele ja kogukondadele, tuues looduse klassiruumi, viies õpilased õue õppima või kogedes õpetuslikke hetki loodusretkedel koos perega (Toth, *n.d.*).

Asjaolu, et lapsed kasvavad kõrgtehnoloogilises keskkonnas ning sagedamini looduskeskkonnast eemal ja keskkonnast ära lõigatuna, muudab õppekogemused ja teadmised looduskeskkonna kohta hädavajalikuks. Seetõttu on lapse varajases eas ülioluline õpetada näiteks seda, miks puud on olulised (Hadzigeorgiou *et al.*, 2011, lk 520). Lapsed peaksid alustama loodushariduse omandamisega koolis. Iberdrola (*n.d.*) väidab, et planeedi saatus saab olema laste kätes, seega on ülioluline, et nad õpiksid juba varakult, kuidas ressursse arukalt kasutada ja kliimamuutuste vastases võitluses oma osa anda. USA haridusministeeriumi sekretär Arne Duncan (*n.d.*) ütleb, et 21. sajandi teisel kümnendil on õpilaste ettevalmistamine headeks keskkonnakodanikeks üks olulisemaid töid, mida igaüks teha saab. Sellest sõltub laste, lastelaste ja tulevaste põlvkondade elukeskkond (Project Learning Tree, *n.d.*).

Antud peatükis selgus, et turismitoode on töötatud välja selleks, et rahuldada turistide vajadusi. Loodusturismitoodete abil on võimalik tutvustada looduse mitmekesisust seda säästval moel ning haridusturismi kaudu saab edasi anda loodusväärtusi. Selgus ka, et keskkonna- ja loodusharidus on võti looduskeskkonna kahjustamatusele.

1.3. Loodushariduslike turismitoodete arendamine

Järgnevas peatükis kirjeldatakse loodushariduslike turismitoodete arendamisel olulisi tegureid, millega arvestada, tuuakse välja erinevaid tooteid, mida erinevatele sihtgruppidele arendada ning kirjeldatakse hariduslikke elemente sisaldavaid tegevusi, mille kaudu tutvustada looduskeskkonda.

Keith MacRae (1990) nägi vajadust arendamaks teadlikkust programmide kaudu, mis oleks välja töötatud keskkonna parandamisse positiivse suhtumise edendamiseks. Looduses toimuvate tegevuste eesmärk on anda inimestele hariduskogemusi, mis hõlmavad otsest kokkupuudet erinevate keskkondadega. Need kogemused on mõeldud selleks, et anda põhjalikke teadmisi keskkonnaprobleemidest, edendada enesekindlust, keskkonnatundlikkust, tegutsemisoskusi, vastutustundlikku tegevust looduses ja sotsiaalseid suhteid (Macrae, viidatud Kuru & Palmberg, 2000, lk 32 vahendusel). Gambiano *et al.* (2005, lk 83) toovad välja, et praktilised kogemused inimeste seas on ideaalne viis loodushariduse edendamiseks, kuna see võimaldab loodusega otsest kontakti.

Loodushariduslike programmide sisuks on alati loodus. Erinevad tegevused looduses toimuvates programmides stimuleerivad loodusõpet, nii et õpilased õpivad loodust tundma ja samal ajal kogevad ka looduse kaitsmiseks erinevaid strateegiaid. Õues toimuvate tegevuste abil saadud kogemused pakuvad suurepäraseid võimalusi empaatiliste suhte loomiseks loodusega (Arora *et al.*, 2018, lk 309).

Genc (2014, lk 105) väidab, et projektipõhisel õppel on positiivne mõju õpilaste keskkonnavalimisele hoiakutele. Antud lähenemisviis keskkonnahariduse eesmärgil suurendab loovust, julgustab tegema uurimistööd ning pakub õpet kogu eluks. Uuringus osalenud õpilased uskusid, et selline lähenemisviis aitas neil keskkonnaprobleeme selgemini määratleda ja lahendamisprotsessis aktiivsemalt ülesandeid täita. Fägerstam

(2013) toob oma uuringus samuti välja, et põhikooliealiste õpilaste seas on õues läbiviidaval õppel suur potentsiaal õpilaste motivatsioonile ning õpirõõmule. Äärmiselt kasulik oli see häbelikemate õpilaste seas. Toodi välja ka mõningad takistused enne õues läbiviidavate programmide toimumist, näiteks tundsid õpetajad ebakindlust oma oskuste poolest viia läbi tegevusi õuekeskkonnas, tundsid muret õpilaste huvi puudumise ja kehva ilma osas. Tulemusena selgus, et algklasside seas on võrreldes põhikooli õpilastega lihtsam õues erinevaid tegevusi läbi viia. Wilson (2011) kinnitab, et haridus on võti looduskaitse võime arendamiseks ja laiendamiseks.

Richardson et al. (2020) kinnitavad, et ökosüsteemi elujõulisus ja liikide rohkus, mis on vundament elule planeedil Maa, sõltub inimeste individuaalsetest ja kollektiivsetest tegudest. Liikide mitmekesisuse kriis näitab, et inimeste suhe loodusega on purunenud ning on tekitanud suured probleemid globaalses ökosüsteemis. Et seda parandada, on vaja esmalt aru saada teguritest, mis selgitavad keskkonnahoidlikke käitumisviise ning tegevustest, mis on sellega seotud. Ainult sel viisil saab efektiivsete vahendite kasutusele võtmise korral luua ja parandada inimese suhestumist loodusega moel, mis viib looduskeskkonna tervenemiseni. Oluline on loodusega sideme hoidmine läbi lihtsamate tegevuste, mitte ei ole oluline korraga looduses pikalt aega veeta. Uuring toob välja olulised suunad kohalikele asjalistele, kes korraldavad looduses tegevusi eesmärgiga tekitada või hoida sidet loodusega. Vajalik on teha kampaaniat, näiteks „Rohelise Hoolduse Kood („*Green Care Code*“): peatu, vaata ja kuula loodust. Sellise lause ümber üles ehitatud kampaaniad jõuavad inimese meeltesse ja emotsioonidesse, on tähendusrikkad, tugevdavad sidet loodusega ning panevad mõtisklema ja tegutsema.

Viimase paarikümne aasta jooksul on suurenenud haridusturismi pakettide pakkumine koolirühmadele ning kõrgkoolide või ülikoolide üliõpilastele. Pakkujateks on reisikorraldajad ja reisibürood. Samal ajal on hariva turismiga seonduvat sektorit ergutanud ka elukestva õppe ja pensionäride, kelle sissetulek on suurem, kasv. Haridusturistide demograafiline ulatus eelkooliealistest lastest kuni eakateni pakub lõputuid võimalusi tootearenduseks. Kirjanduses võib leida märkimisväärset arutelu hariva turismi kasulikkuse ja praktika üle: see tugevdab klassiruumis õppimist, äratav õppekava ellu, ühendab õpilasi

potentsiaalsete tööandjatega ning arendab uudishimu ja uusi vaatenurki (McGladdery & Lubbe, 2017, lk 319). Eelnevast tulenevalt on haridusturismi elluviimiseks vajalikud vahendid järgnevad: piisav finantsiline paigutus, tehniline ja hariv materiaalne tugi, organiseerija ja üleüldine inimeste teadlikkus, mis aitaks ellu viia haridusturismi. (Bhuiyan *et al.*, 2010, lk 23). Uuringud kinnitavad, et täiskasvanud on just need, kes teevad laste eest otsuseid kuhu vabal ajal minna ja mida teha, kuigi need otsused on osaliselt mõjutatud ka laste kohalolekust (Fodness, viidatud Dallari & Marriotti, 2016, lk 10 vahendusel).

Pitmani *et al.*, (2010, lk 321) väidavad, et täiskasvanutele haridusturismi tooteid luues võiks uusi teadmisi omandada läbi lõbusate tegevuste ning ainult teatud mahus. Näideteks toodi avastamine läbi ajaloo, kultuuri, toidu ja kunsti või siis lihtsalt reisimine teise piirkonda ja selle kohta õppimine. Haridusturismi kogemuse peamised tunnused on, et reis on tahtlikult ja harivalt suunatud, õppimistiil on kogemuslik ning reis on üles ehitatud haridusprogrammi ümber. Haridusturismil on suur potentsiaal pakkuda osalejatele elukestva õppe kogemust, kuna see toetab mitmeid tunnusjooni antud valdkonnas (sealhulgas formaalse ja mitteformaalse hariduse olulisust).

„Vabal valikul õppimine“ on termin, mida kasutatakse kirjeldamaks õppimisviisi, kus õppimine on suuresti õppija kontrolli all ja õppija enda valik. Näiteks loodushariduslikud õppimiskogemused, mida saab kogeda turismi kaudu. Erinevad uuringud väidavad, et sellisel õppimisviisil on suur potentsiaal ja panus keskkonnavalaste probleemide lahendamises. Muuseumitel, teaduskeskustel, loomaaedadel, botaanikaaedadel, looduskeskustel, öko- ja metsiku looduse turismi kogemustel on potentsiaal inspireerida, harida ja suunata kõiki külastajaid seoses loodushoidliku käitumisviisiga. Kuna metsiku looduse ja ökoturismi turistide arv üha suureneb, siis on läbi nende kogemuste suurepärane võimalus külastajaid julgustada, toetada ja mõjutada loodushoidliku käitumise osas (Ballantyne & Packer, 2009).

Turismisektoril ei ole mitte ainult vastutus minimaliseerida omaenda negatiivseid mõjusid keskkonnale, vaid on ka võimalus aidata lahendada globaalseid keskkonnaprobleeme, luues keskkonnahariduse kogemusi, mis propageerivad muutusi indiviidide igapäevases elus.

Võttes omaks aktiivse rolli, kus keskkonnaalane vastutus ei sisaldu ainult tootes eneses, vaid on aktiivselt edastatud ka turistidele ja külalistele. Seda peetakse kõige jätkusuutlikumaks ja efektiivsemaks lähenemisviisiks (Hudson & Miller, 2005).

On hädavajalik, et õpilastel oleks võimalus arendada omanikutunnet ja võimekust nii, et see ajendaks õpilasi vastutustundlikeks, aktiivseteks kodanikeks, kes võivad mõjutada ka vanema põlvkonna hoiakuid ja käitumist. Erinevad tegevused õuesõppe programmides võivad stimuleerida keskkonnaharidust ja looduseõpet sobival viisil nii, et õpilased õpivad loodust tundma ja kogevad, õppides samal ajal selle kaitsmiseks strateegiaid. Välitegevuste kogemused pakuvad õpilastele suurepäraseid võimalusi empaatilise suhte loomiseks loodusega (Kuru & Palmberg, 2000, lk 36).

Looduses kasutatavaid rekreatsiooni tehnikaid ja tegevusi saab rakendada viisidel, mis toovad kaasa erineva mõju. Seetõttu on enamikul metsamaa ressursside haldamisega tegelevatel asutustel infoprogrammid, mille eesmärk on õpetada kasutajaid ressursimõjude vähendamise teemadel. Sageli pole külastajad teadlikud oskustest ja tehnikatest, mille tulemuseks on ressursside minimaalne häirimine. Koolitades külastajaid metsamaa ressursse nõuetekohaselt kasutama, on lootust luua minimaalne mõju loodusele ning see omakorda võib viia külastajate käitumise püsiva muutumiseni (Hammitt, & Cole, 1987, lk 175).

Wu et al. (2021) kirjeldab, et rekreatsiooni populaarsus on suurenenud ning seetõttu looduskeskkond üha enam degradeerub ehk kaotab väärtust. Näiteks Taiwanis on metsade olukorrale toonud see suuresti kaasa negatiivse mõju, mistõttu on vaja külastajaid teavitada, kuidas saaks võimalikult väikse mõjuga oma tegevusi harrastada. Siinkohal on väga hea kasutada programmi "*Leave-No-Trace*" (LNT), mis lähtub seitsemest printsiibist: planeeri ja mõtle ette; telgi ja liigu juba olemasolevatel radadel; prügi, mis tood, vii ka kaasa; ära võta kaasa asju, mida leiad; vähenda tuleohtu; austa metsikut loodust; arvesta teiste külastajatega. Parks et al. (2008) toob välja, et rekreatsiooni tegevusi harrastavate inimeste mõju keskkonnale on oluline probleem, mis vajab tähelepanu kaitsealade ja erinevate rekreatsioonipiirkondade juhtide poolt. Chiu et al. (2013) väidab, et keskkonna

jätksuutliku arengu saavutamiseks peavad nii külastajad kui ka juhid olema vastutavad looduskaitse eest.

Marion (2016) kirjeldab, et hariva informatsiooni tagamine külastajatele või rangete reeglite rakendamine võiks olla üks lahendus probleemile. Wu *et al.* (2021) uuringu tulemusena selgus, et külastajad on üldiselt teadlikud probleemidest, mis käivad harrastusega kaasas, aga nad ei ole teadlikud, mil moel nad saaksid tegevusi läbi viia, et see oleks tervislikum ka keskkonnale. Uuring andis kinnitust eelnevatele uuringutele, mis LNT osas oli läbi viidud. LNT programmid ja kampaaniad on efektiivsed erinevatele sihtgruppidele ja parendavad teadmisi osalejate seas. Lisaks kinnitab uuring, et läbi LNT kampaaniate on võimalik suunata külastajate käitumuslikke harjumusi selliselt, et keskkond saaks võimalikult vähe mõjutatud. LNT kampaaniad ja programmid peaksid jõudma iga grupini (giidid, reisijuhid, meeskonna liidrid). Programmide pakkumine peaks olema hooajaline või isegi igakuine.

Malone (2007, lk 524) väidab, et õpetajad peavad võtma vastu väljakutse arendamiseks õppeprogramme, mis laiendab laste kogemusi ja toetab nende keskkonna-alaseid õpinguid. Malone väljendab oma uuringus muret laste ja looduse omavahelise seose kadumise osas ning et sel on suur mõju keskkonnale. Malone (2007) soovitab koolidel rohkem rõhku panna kooliekskursioonidele ja õues toimuvatele tegevustele. Looduspõhised suvelaagrid (s.t. laagrid, mis sihivad keskkonnakaitselisi tulemusi) on koht, kus noored võivad oma kodus ja keskkonnas omandada vajalikud oskused olemaks keskkonnasäästlikud. Õueprogrammid pakuvad üldiselt mitmesuguseid ainulaadseid elemente, mis teadaolevalt soodustavad positiivseid tulemusi, sealhulgas kokkupuude loodusega ja praktilise õppimise võimalused. Lisaks võimaldavad elamused õues lastel loodusega mõtestatult suhelda, mis omakorda loob aluse keskkonnahoidlikuks käitumiseks hilisemas elus. Programmijuhid/õpetajad saavad edendada olulisi oskusi noortele (kaasatud tegevuste abil), et hiljem neid oskusi kogukondades rakendada. Kaasamine olulistes kogukonna küsimustes, näiteks nagu säästev areng, on paljulubav lähenemisviis soodustamaks positiivset arengut noorte seas. Lastelaagrid on hea võimalus, et edendada noorte seas loodusthoidvat mõtteviisi (Browne *et al.*, 2011, lk 71).

Youngberg (2015), Lieberman ja Hoody (1998) uuringud rõhutavad keskkonnaalaste programmide viljelemist koolihariduses ja õues õppimise viisi erinevate professionaalselt ülesehitatud programmide järgi. See on loomulik viis õpetajatele ja õpilastele huvipakkuvate probleemide õppimiseks ja lahendamiseks. Uuringus osalenud koolid soovivad keskkonnapõhiseid programme õppekavasse integreerida, sest sel on suur mõju koolide eesmärkide täitmisel. Lisaks loob keskkonnapõhine õpe aktiivseid ja ühiskonda kaasatud kodanikke ning valmistab neid ette 21. sajandil elamiseks ja töötamiseks. Hadzigeorgiou *et al.* (2011, lk 520) uuringu empiiriline osa tõestas, et koolieeliku meel on uute teadmiste suhtes üha vastuvõtlikum. Kui keskkonnateadlikkust peetakse oluliseks hariduslikuks eesmärgiks, võib puude tähtsuse õpetamist pidada võrdväärseks tegevuseks.

Algharidus on inimese käitumise, sotsiaalse teadlikkuse ja omakasupüüdmatus arengus ülioluline etapp. Koolis õpitakse käitumist ja väärtusi, mis jäävad täiskasvanuks saamiseni ja edaspidi. See teebki oluliseks koolis käiva lapse huvi tekitamise keskkonna eest hoolitsemise ja keskkonna kaitsmise vastu. Laste loodushariduse õpetamise eesmärk on muuta looduse eest hoolitsemine oma elu osaks, mitte ainult selle õppimine. Idee on, et noored arendaksid kindlat ökoloogilist mõtteviisi ja kasutaksid seda ennetava suhtumise ja kindla pühendumusega tänaste keskkonnaprobleemide ületamiseks. Loodusharidusel on noortele ka muid positiivseid mõjusid (Iberdrola, *n.d.*).

2017. aastal uuris Stanfordini ülikool, kuidas keskkonnaharidus mõjutab lapsi alates imikueast kuni keskkoolini. Töötati läbi üle saja teadusuuringu, mis olid sellel teemal aastatel 1994–2013 teiste institutsioonide poolt avaldatud. Jõuti järeldusele, et 83% kooliõpilastest parandas oma ökoloogilist käitumist ja 98% sai positiivseid tulemusi ka teistes õppeainetes, näiteks matemaatikas ja loodusteadustes (Ardoin *et al.*, 2017, lk 1). Oluline tegur, millega tegeleda, on õpilaste tunded – teadmine, et nad suudavad looduse säästmiseks midagi olulist ära teha. See on üks viis muuta keskkonnaprobleemid tegevuse muutmiseks kavandatud õppe lahutamatuks osaks, kusjuures juhendamine ületab probleemide „teadlikkuse” või „teadmise” (Kuru & Palmberg, 2000, lk 36).

Rode *et al.* (2015) toovad oma uuringus välja, et noored, kes elavad urbaniseerunud ehk linnastunud keskkonnas, seostavad loodust hirmu ja ohuga; mustuse ja ebamugavustega ning peavad loodust füüsiliselt väljakutsuvaks. Hirm on ka eksida ja haiget saada. Mainiti valet riietust ja ilmaga arvestamise oskuse puudumist. Positiivse seosena toodi välja lõbus aeg looduses, hea vaheldus igapäevaelule ning loodust kui kohta, mis väärrib austust. Erinevad uuringud on näitanud, et õpilaste iseloomu saab suunata muutuma otsese kogemuse kaudu looduskeskkonnas ja liidri olemasolul.

Wells ja Lekies (2006) kinnitavad, et erinevates looduses toimuvates tegevustes osalemine lapseas (matkamine, telkimine, looduses mängimine ja ööbimine, jahtimine, kalapüük, lillede korjamine, puude istutamine, taimede hooldamine) toob täiskasvanueas kaasa looduskeskkonda soosiva käitumise. Eriti rõhutavad nad, et oluline on kokkupuude loodusega enne ühteteist eluaastat. Lastele, kes ei puutu loodusega igapäevaselt kokku ning on pigem vähem teadlikumad looduses toimuvast, neile sobivad lihtsamad aktiivsed tegevused looduses. Näiteks erinevad aaretejahi mängud, mida saab korraldada selliselt, et osaleja on loodusega otseses kontaktis ning lahendab mõistatusi seoses ümbruses oleva loodusega. Tegevustesse saab siduda erinevaid elemente looduses elavatest liikidest (loomad, taimed), kivimeid või kasutada erinevaid teemavaldkondi (aastaajad, veekogud, linnud). Lastele pakub põnevust ka erinevate meelte kasutamine, korraldades „Metsiku looduse toitumise päevi“, saavad lapsed teadmisi ümbruses leiduvatest toiduaineks tarbitavatest taimedest. Populaarsust on leidnud ka erinevate loomade jälgede otsimine looduses, mis on huvitav versioon õppida tundma erinevaid loomaliike. Looduses lõkke tegemine ning selle ääres lugude jutustamine paneb lapsi kuulama ka keerulisematest looduse seostest (Nature Mentor, *n.d.*).

Rumeenias on suveperioodil 90% „agro“ hostelitest reserveeritud rahvuslikul tasandil (koolilaste poolt) ning viimased 20 aastat on näidanud selles valdkonnas ainult tõusu. Selle tõttu on leitud, et uuendada on vaja turismooteid, erinevaid programme ning laiendada atraktiivsete ja ebatavaliste toodete valikuid, mis võiksid noortele meeldida (Botez & Onose, 2013, lk 184). Põhieesmärgiks on välja mõelda strateegiaid, mis tõstatavad teadlikkust ja väärtusi ohustatud keskkonna suhtes, mis aitaksid näha keskkonna ja inimese

vastastikust sõprussuhet ning seda, et inimese mõju looduskeskkonnale oleks pikas perspektiivis jätkusuutlik (Ballantyne *et al.*, 2008).

Botez (2013) selgitas välja noorte soovitud lastelaagrite pakkujatele, milles sooviti, et hinnad oleksid taskukohased igas eas sihtgrupile, laagreid läbiksid erinevad teemad, turundus oleks nähtavam ja pakutaks uusi sihtkohti. Skirda (2014, lk 26) uuringus selgus, et vanemate jaoks on oluline merelähedus ja harivate teemade läbiv praktika. Lastele meeldivad kultuursetest tegevustest enim muuseumid, näitused ja laagris aset leidvad kontserdid.

Loodusharidust edasi andvad inimesed peaksid arvestama alljärgnevate teemadega, et nende läbiviidud tegevustel oleks otsene ja kiire mõju loodusthoidva käitumise saavutamiseks:

- 1) keskendumine peaks teemadele, mis on fokuseeritud kohalikul tasandil;
- 2) programmide rakendamisel teha koostööd teadlastega, loodusvarade haldajatega ja kohalike organisatsioonidega;
- 3) integreerida tegevusprojektid hariduslikesse programmidesse;
- 4) tahtlikult, loovalt ja põhjalikult koostada aruandeid programmide tulemustest (Ardoin *et al.*, 2020).

Darner (2009) toob välja, et õpetades täiskasvanuid (sh hariduse korraldajaid) juhtima oma piirkonnas looduslike ressurse ja ökoloogilisi piirkondi, aitab see neil edasi anda oma väärtushinnanguid ka teistele. Loodushariduse korraldajate ühine eesmärk on edasi anda loodusthoidvat käitumisviisi.

Antud peatükis selgus, et turismitoote arendamisel on oluline lähtuda esmajoones sellest, et loodusele avaldatakse minimaalselt survet. Selleks on vajalikud strateegiad, millest külastajad lähtuda saavad. Oluline on neid strateegiaid arusaadavalt turismitootesse sisse põimida. Turismitooted võivad olla erinevad õppeprogrammid, laste- ja noortelaagrid ja ekskursioonid täiskasvanutele.

2. LOODUSEL PÕHINEVA HARIDUSTURISMI TOOTE ARENDAMINE TARTU LOODUSMAJAS

2.1. Uuringu korralduse ülevaade

Antud peatükis kirjeldatakse uuringu meetodit, korraldust, antakse ülevaade valimist, kirjeldatakse andmete kogumist ning tuuakse välja küsimustikule aluseks olevad allikad. Eesti keskkonnahariduskeskuste võrgustikku kuulub 161 keskust. Harjumaal on neid kõige suurem arv (46), millele järgneb Tartumaa (26 keskust). Tartumaal tegutseb Tartu Loodusmaja, mis pakub keskkonnahariduslikke teenuseid lastele, noortele ja täiskasvanutele. Teenuste hulka kuuluvad ekskursioonid, õppeprogrammid, õpitoad, avalikud üritused, koolitused, huviringid ning palju muud. Tartu Loodusmaja eesmärgiks on läbi oma teenuste pakkumise tõsta inimeste keskkonnateadlikkust ning kujundada väärtushinnanguid, mis aitavad loodust hoida ning seeläbi kujundada järkusuutlikumat ühiskonda. Õppeprogrammide teemade valik lastele ja noortele on väga lai ning sisukas. Tartu Loodusmaja kuulub Rohelise kooli programmi ja UNESCO ühendkoolide võrgustiku Läänemere projekti.

Uurimisküsimusele vastuse leidmiseks viis autor läbi uuringu, mille eesmärk oli välja selgitada, milliseid loodushariduslikke võtteid ja metoodikaid nüüdisajal loodusteadlikkuse tõstmisel erinevate sihtgruppide jaoks kasutatakse. Eesmärgiks oli ka tulemustele ja teooriale tuginedes teha ettepanekuid Tartu Loodusmajale haridusliku sisuga loodusturismitoodete arendamiseks ja planeerimiseks. Andmete kogumiseks kasutati kvantitatiivset lähenemist ning konkreetsemalt veebiküsimustikku (vt lisa 2). Küsitlusmeetodi kasutamise eeliseks on võimalus vastata küsitlusele just vastajale sobival ajal ning sellise meetodi puhul ei pea vastaja küsitlejaga kohtuma. Seetõttu on kasutatud meetod hea vahend tundlikumate teemade uurimiseks (Andres, 2012, lk 47).

Veebiküsimustikus kasutati väidete hindamiseks Likerti nelja ja viie pallist skaalat ning mitme valikvastusega küsimusi, mis võimaldas vastata uuringule kiirelt ja mugavalt. Küsitluses esines ka avatud vastusega küsimusi. Avatud küsimuste analüüsimiseks kodeeriti respondente vastavalt ID1, ID2, ID3...ID39, kus ID on vastaja ja number on saabunud ankeedi järjekorranumber (Õunapuu, 2014, lk 184).

Küsitluse teemablokke oli kolm. Esimene osa uuris vastaja sotsiaal-demograafilist tausta, teine osa keskendus läbiviidavatele programmidele loodusekeskkonnas ning kolmas plokk hõlmas vastaja kogemust ja programmide raames käsitletavaid teemasid. Andmete kogumist alustati 19.03.2021 ja lõpetati 01.04.2021. Ankeedi koostamiseks kasutati tarkvara UT Limesurvey. Alljärgnevas tabelis (tabel 1) on välja toodud teoreetilised allikad, millele on tuginetud antud uurimistöö küsimustiku loomisel. Läbiviidud küsimustik on tervikuna nähtav antud töö lisades (lisa 2).

Tabel 1. Küsimustiku aluseks olevad teemavaldkonnad ja allikad

Teema	Autorid
Sotsiaal-demograafilised näitajad (sugu, vanus, hariduslik taust, tööstaaž)	Genc, 2014; Youngberg, 2015; Fägerstam 2014; Lekies, Yost & Rode, 2015; Sakellari & Skanavis, 2013
Programmi tüüp ja pikkus	Fägerstam, 2014; Lekies, Yost & Rode, 2015; Sakellari & Skanavis, 2013; Botez, 2013; Margaryan, L., & Fredman, P. 2017
Programmi raames käsitletavad teemad	Ardoin et al., 2020; Richardson et al., 2020; Rode, Yost & Lekies, 2015; Darner, 2009

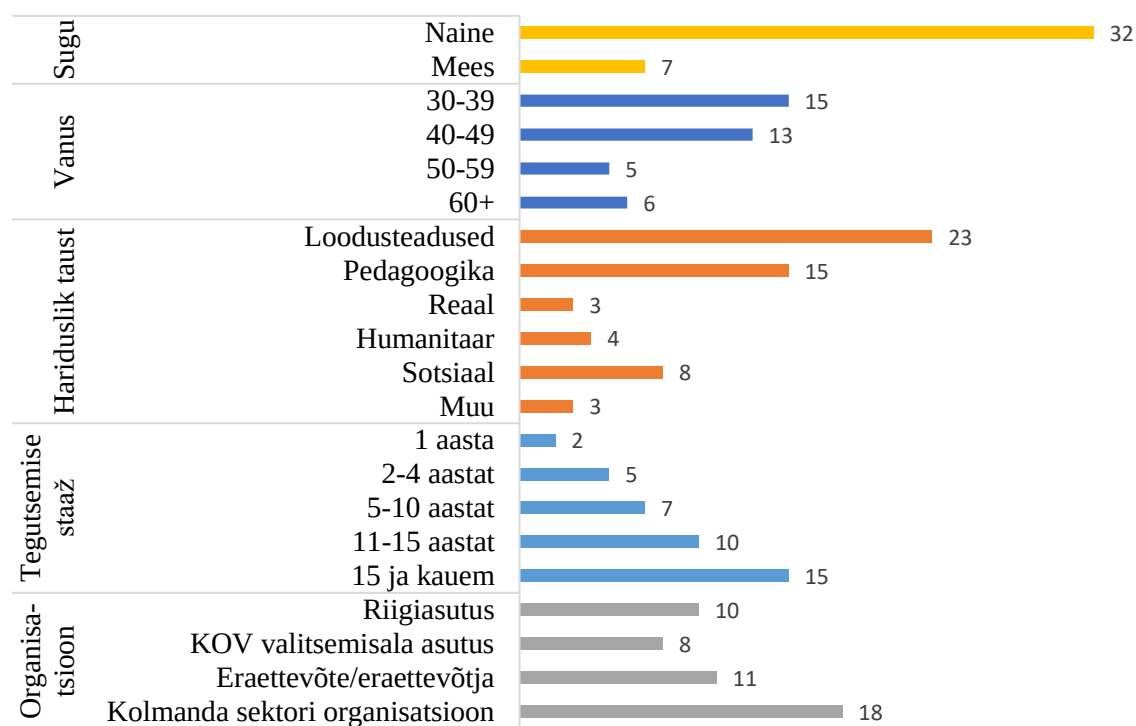
Uuringu üldkogumi moodustasid kõik Eestis mitteformaalse loodusharidusega tegelevad juhendajad, õpetajad ja korraldajad. Üldkogumi suurus oli 150 inimest. Sihipärane valim koosnes inimestest, kes juhendavad, õpetavad või korraldavad loodusharidust mitteformaalselt. Sihipärane valim tähendab, et uurija valib konkreetsete tunnustega käsitletavad lähtuvalt oma uuringu eesmärgist (Lewis-Beck et al., 2004, lk 884). Sihipärasesse valimisse sobivad vastajad leiti peamiselt Keskkonnahariduse kodulehelt, kus on välja toodud kõik Eestis mitteformaalse loodusharidusega tegelevad organisatsioonid.

Kontaktandmed organisatsiooniga ühenduse saamiseks ja ankeedi levitamiseks olid kättesaadavad keskkonnahariduse kodulehel. Lisaks kasutati Google otsingumootorit leidmaks loodushariduslike matkade, ekskursioonide ja laagrite korraldajate kontaktandmeid ankeedi levitamiseks. Ankeet saadeti e-posti teel kõigile, kes valimisse sobisid. Autor palus e-posti teel jagatud küsimustikku organisatsiooni siseselt edasi levitada. Uuringus osales 39 inimest ning kõik täidetud ankeedid olid asjakohased.

Andmete analüüsiks kasutati statistilist ja sisuanalüüsi. Selgitamiseks välja trende statistiliste andmete analüüsis kasutati andmetöötlusprogrammi MS Excel. Sisuanalüüsis uuritakse mõistete esinemist tekstides ning analüüsitakse tekstiandmeid (Mayring, 2000). Andmeid analüüsiti 29.03.2021 kuni 04.04.2021.

2.2. Uuringu tulemuste ülevaade

Peatükk annab ülevaate uuringu tulemustest ning koostatud on analüüsi tulemuste põhjal. Analüüsi on lisatud ka küsitlusele vastajate tsitaate. Ankeedile vastas 39 inimest, kellest enamuse (vt joonis 1) moodustasid naised (32). Kõige suurem osakaal vastajaid oli vanuses 30-39 eluaastat (15). Vanuserühma 40-49 kuulus 13 vastanutest, viis vastajat kuulus 50-59 vanuserühma ja kuus vastajat 60+ vanuserühma. Küsitluses osalenute haridusliku tausta osas oli ülekaalus loodusteaduste valdkond (23 inimest), millele järgnes pedagoogika (15 inimest). Vähem mainiti reaal- ja humanitaarvaldkonda.

Joonis 1. Uuringus osalenute jaotus soo, vanuse, haridusliku tausta, töö staaži ja organisatsiooni tüübi lõikes.

Vastajate tööstaaž loodusharidusega seonduvas valdkonnas 15 aastat ja kauem märkis ära 15 inimest, 11–15 aastat tegutsenuid oli 10, 5–10 aastat tegutsenuid oli seitse. Võib väita, et valdkonnas tegutsetakse suhteliselt pikaajaliselt. Organisatsiooni tüüp, mida kõige rohkem

märgiti (18 inimest) oli kolmanda sektori organisatsioon (MTÜ, SA). Eraettevõttes või eraettevõtjana tegutsevaid vastajaid oli 11 ning Riigiasutuses (RMK, Keskkonnaamet) tegutsevaid vastajaid 10. KOV valitsemisala asutuse (loodusmajad, Tallinna loomaaed) märkis kaheksa inimest.

Võrreldes organisatsiooni tüüpi ja erinevaid läbiviidavaid programme, jäi silma, et riigiasutuste ja kolmanda sektori asutuste erinevate programmide hulk varieerub kõige enam. Mõlemas organisatsioonis viisid vastajad läbi õppeprogramme, laagreid, matkasid, ekskursioone ja koolitusi. Riigiasutuses viidi läbi kõige enam õppeprogramme ja matkasid looduses. Kümne vastajat töötas riigiasutuses ning kõik viisid läbi või korraldasid matkasid ja õppeprogramme looduses. Pooled vastajatest riigiasutuses korraldasid või viisid läbi laagreid ja ekskursioone ning koolitusi viis läbi kõigest üks kolmandik riigiasutuses töötavatest vastajatest. Kuigi küsitlusele vastajaid KOV asutustes oli kõige vähem, tuli välja, et tegevuste amplituud oli kõige laiem. Pooled vastajatest (KOV asutuses) viisid läbi või korraldasid kõiki tegevusi (õppeprogrammid, matkad, ekskursioonid, koolitused, laagrid). Õppeprogramme ja matkasid viisid läbi kõik vastajad.

Erasektoris keskenduti korraga pigem ühele kuni kolmele erinevale tegevusele. Üle poolte viisid läbi õppeprogramme ja matkasid, vähemuses oli ekskursioonid ja koolitused. Laagreid viis läbi üks kolmandik erasektori vastajatest. Kolmandast sektorist oli vastajaid kõige rohkem. Õppeprogramme viisid läbi 11 vastajat, mis oli ka kõige populaarsem tegevus selles sektoris. Järgnesid matkad ja laagrid, mida viisid läbi või korraldasid kaheksa vastajat (vähem kui pooled) ning väiksema osakaaluga korraldati koolitusi ja ekskursioone (üks kolmandik vastajatest).

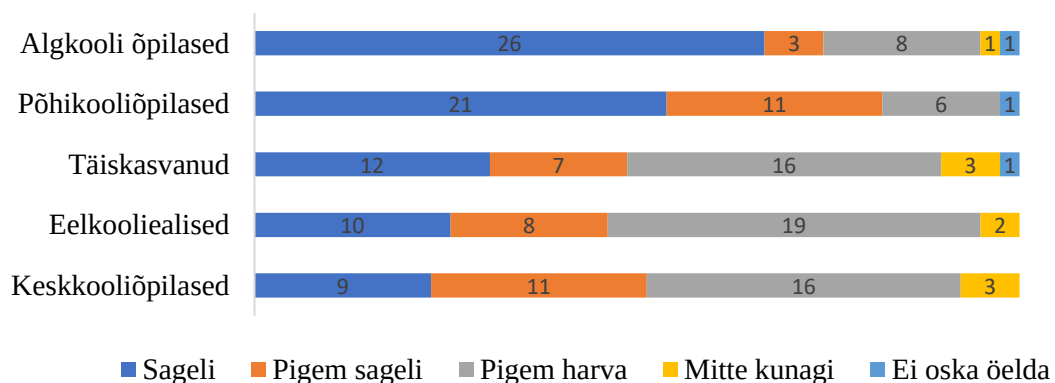
Uuringus osalejatel paluti avatud küsimuses kirjutada loodushariduse valdkonna täiendkoolitused, milles nad osalenud on. Suurem osa vastajatest on end koolitustel täiendanud. Pooled vastajatest kirjutasid välja väga täpselt koolituste nimed ja koolituste läbiviijad. Pikema tegutsemise staažiga vastajad olid läbinud poole rohkem koolitusi kui lühema tegutsemise staažiga vastajad. Enim mainitud koolituste teemad olid seotud koolitajaoskuste arendamise valdkonnaga. Näiteks erinevad juhendamiskoolitused

(aktiivõppe, loodusprogrammide ja uurimistööde juhendamine, loodusturismi-, ellujäämisinstruktori- ja matkakorraldus, giidikoolitus). Koolitatud oldi ka erialaselt ehk spetsiifiliste loodusega seotud teemadel.

Alljärgneval joonisel (joonis 2) saab näha erinevate sihtgruppide osalemise sagedust pakutavates tegevustes. Kõige sagedamini osalevad erinevates tegevustes algkoolide õpilased, järgnevad põhikoolide õpilased. Pigem harva osalevad tegevustes eelkooliealised, täiskasvanud ja keskkooliõpilased.

Õppeprogrammide korraldaja ja läbiviija:

“Kuna teen programme ka eelkooliealistele, siis saan hakata inimese suhtumist loodusesse (isegi huvi ja armastust looduse vastu) kujundama juba varakult. Eelkooliealised ja algklasside lapsed on väga mõjutatavad. Oma programmidega saan tekitada neis huvi ja uudishimu, õpetada, kuidas looduses käituda, mis on õige ja mis vale. Saan (vähemalt osaliselt) ka laste õpetajaid õpetada ja suunata, kus vaja.” (ID9)

Joonis 2. Sihtgruppide osalemissagedus tegevustes ja programmides

Järgnevas tabelis 1 on välja toodud erinevate tegevuste kestvuse trendid sihtgruppide jaotuses. Õppeprogrammide kestvus on ajaliselt lühem kui matkad, ekskursioonid ja laagrid. Koolituste kestvus sarnaneb õppeprogrammide omale. Sihtgruppide jaotuses on

pikema kestvusega tegevused suunatud täiskasvanutele (koolitused), millele järgnevad keskkooliõpilastele korraldatavad õppeprogrammid kestvusega alates kaks tundi. Eelkooliealistele läbiviidavad tegevused on kestvuselt lühemad võrreldes teiste sihtgruppidega.

Tabel 1. Erinevate tegevuste kestvus trendina sihtgruppide jaotuses

Tegevused	Eelkooliealised	Algklasside õpilased	Põhikooli õpilased	Kesk- kooli- õpilased	Täiskasvanud	Erivajadustega inimesed
Õppeprogrammid	1-2h	1,5-3h	2-3h	2-3h; 4-6h	1,5-3h	2-3h
Koolitused	1h	1-2h	2-3h	1-3h	4-8h	2-3h
Laagrid	1p	5p	3-5p	2-4p	3p	1p
Matkad	2-3h	2-4h	2-3h	2-4h	3h; 1p	2-4h
Ekskursioonid	1-3h	2-3h	1 p	1p	1 p	1-2h

Matkade ja ekskursioonide kestvus ei erinenud sihtgruppide jaotuses märgatavalt.

Loodushariduse õppeprogrammide läbiviija sõnul:

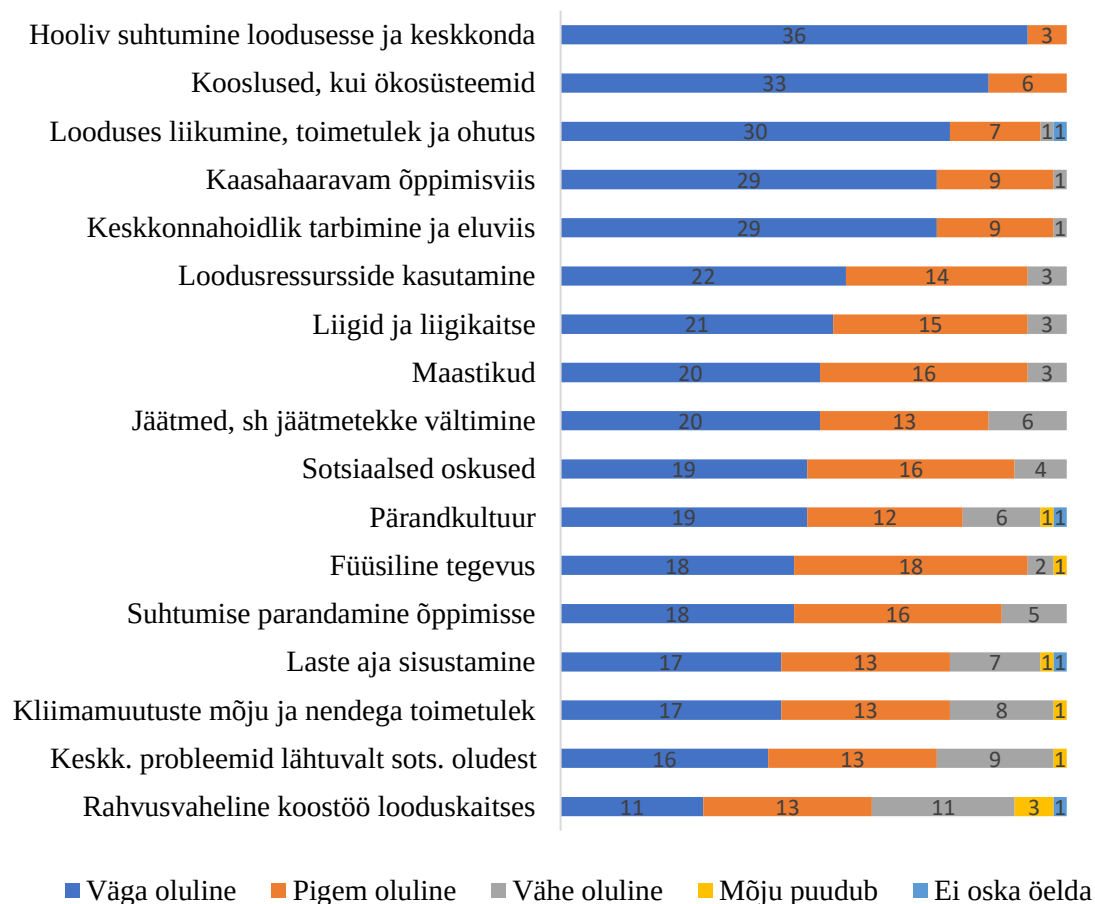
“Soovin, et õppekäigult loodusesse jääks lastel alati positiivne tunne – et oli äge teistmoodi koolipäev, kus sai uusi kogemusi, näha käimata kohti ning samuti uusi teadmisi. On oluline, et lastel tekiks emotsionaalne ja positiivne seos loodusega. Usun, et läbi looduse ilu, rõõmu, pisikeste detailide, erinevate liikide märkama õpetamise võib rohkem lapsi looduse juurde meelitada kui vaid kuivalt teadmisi jagades. On oluline, et pärast õppekäiku tahaks laps uuesti loodusesse, oleks

endistviisi teadmisjanuline ja uudishimulik. Õpetades märkama, õpetame aegamisi tundma põhjalikumalt nii liike kui nendevahelisi seoseid, tundmatu saab tuttavaks ja võib loota, et tekib ka hoolimine, oskus teiste liikidega enda kõrval arvestada. Aga see on aeglane protsess ja üks õppekäik on vaid üks hetk, päev. Aga võibolla väga meeldejääv kogemus, päev!” (ID4)

Joonisel 3 on välja toodud teemade olulisus lähtuvalt vastaja läbiviidavatest tegevustest. Paluti hinnata erinevate teemade olulisust vastaja tegevustes. Vastaja pidi valima viie palli skaalal: „ei oska öelda“, „mõju puudub“, „vähe oluline“, „pigem oluline“, või „väga oluline“. Hindamiseks oli välja pakutud 17 erinevat teemat. Kõige olulisemal kohal kõikidest teemadest on “Hooliv suhtumine loodusesse ja keskkonda”, antud teema on märkinud väga oluliseks 36 inimest. Sellele järgneb “Kooslused kui ökosüsteemid”, mida peab oma tegevuses oluliseks 33 vastajat. Olulisel kohal on looduses liikumise ja toimetuleku valdkond ning keskkonnahoidlik tarbimine ja eluviis. Tähtsaks peeti ka teemasid, mis ei puudutanud otseselt loodushariduse valdkonda (füüsiline tegevus, suhtumise parandamine õppimisse, sotsiaalsete oskuste arendamine). Käesolevas uuringus küsitlusele vastanute seas on märgitud spetsiifilisemad teemad pigem oluliseks või väga oluliseks. Üksikud vastajad tõid välja mõju puudumise rahvusvahelise koostöö looduskaitse valdkonnas, mida peeti trendina vähem oluliseks teemaks. Meeste seas olid kõik vastajad pikema tegutsemise staažiga (11–15 aastat ja 15+ aastat) ning enamus vastajaid pidas kõiki etteantud teemavaldkondi oma tegevuses oluliseks. Paar vastajat pidasid vähem oluliseks oma tegevustes kliimamuutuste mõjusid ja nendega toimetulekut; keskkonnahoidlikku tarbimist ja eluviisi; loodusressursside kasutamist. Meessoost vastajate hariduslik taust varieerus, pooltel oli loodushariduslik taust ning kahel vastajal ka reaali- ja sotsiaalariduslik taust.

Naissoost vastajate hulgas oli tegutsemise staaž pigem pikemaajaline (5–10 aastat; 11-15 aastat ja 15+ aastat). Suuremal osal oli loodushariduslik taust ning ühel kolmandikul ka lisaks pedagoogiline haridus. 60+ vastajate hulgas oli kõigil naistel vähemalt loodushariduslik taust, kolmel juhul oli loodus- ja pedagoogiline haridus. Hariduslikku tausta ja erinevate teemade olulisust võrreldes ei tule selgelt välja suuri erisusi. Oli ka

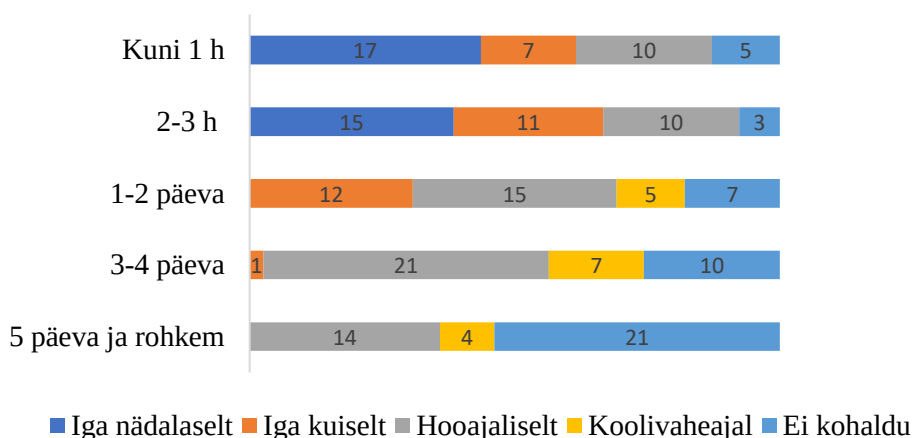
loodusharidusliku taustaga vastajaid, kes pidasid vähem oluliseks kliimamuutuste mõjusid ja nendega toimetulekut ning pedagoogilise- ja sotsiaalharidusliku taustaga vastajaid, kes pidasid vähem oluliseks laste aja sisustamist ning suhtumise parandamist õppimisse.

Joonis 3. Teemade olulisus vastajate tegevustest lähtudes

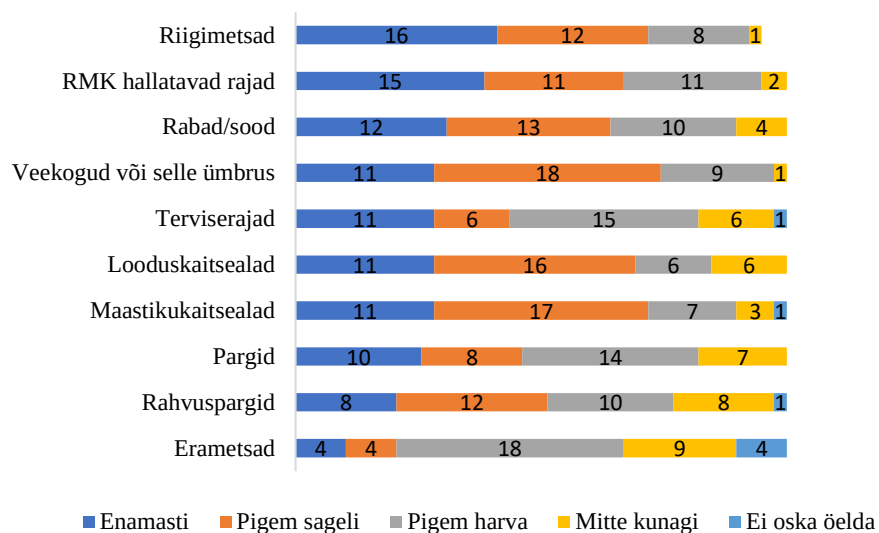
Joonisel 4 on esitatud erineva kestvusega tegevuste sagedus. Iganädalaselt viiakse läbi kõige rohkem tegevusi kestvusega üks tund, millele järguvad tegevused kestvusega kaks kuni kolm tundi. Välja paistab see, et viiepäevaseid ja pikema kestvusega tegevusi ei vii läbi 21 vastajat. Nende vastajate hulgas korraldatakse laagreid algklasside- ja põhikooliõpilastele kestvusega kuni neli päeva. Eelkooliealistele korraldavad sealhulgas õppeprogramme pooled vastajad. Üksikud vastajad keskenduvad ainult eelkooliealistele. Suurem osa viib läbi erinevaid tegevusi mitmele sihtgrupile. Pikema kestvusega tegevusi

viiakse läbi harvem. Võib öelda, et tegevuse kestvuse pikenemisega väheneb läbiviidavate tegevuste sagedus. Pigem pakutakse osalejatele lühiajalisi loodusteemalisi tegevusi. Kümme vastajat viib aastaringselt tegevusi läbi kõigest hooajaliselt. Lähtuvalt tegevuste kestvuse sagedusest, võib väita, et aastaringselt toimuvate lastele suunatud looduslaagrite nõudlus (joonis 6) on suurem, kui on turul teenusepakkujaid. Enamus lastelaagrite pakkujatest viivad läbi laagreid hooajaliselt.

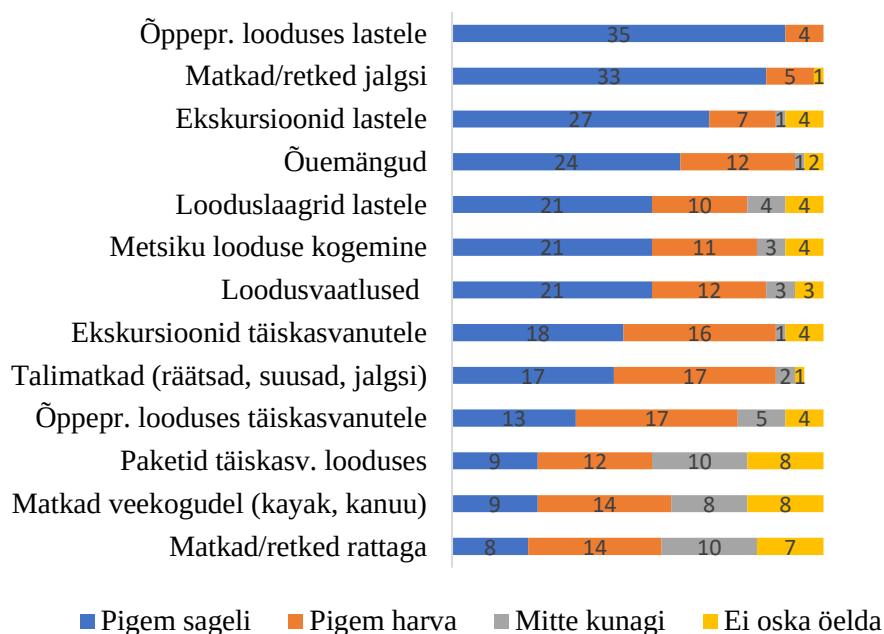
Joonis 4. Erineva kestvusega tegevuste läbiviimise sagedus (ei kohaldu=ei paku antud kestvusega tegevusi)

Eelistused tegevuste läbiviimisel on nähtavad joonisel 5. Tegevusi viiakse kõige rohkem läbi riigimetsas ja RMK hallatavatel radadel. Sageli on ülekaalus veekogud ning selle ümbrus, millele järgnevad maastikukaitse- ja looduskaitsealad. Harva kasutatakse oma tegevuse läbiviimiseks erametsasid. Õppeprogrammide läbiviija sõnul: „Lapsed peaksid alustama keskkonnaharidust koolis. Küll aga ei saa hoiakuid kujundada faktiteadmiste põhjal, selleks on vaja loodusega vahetut kokkupuudet ja elamusi, mis aitavad kinnistada ja vormida loodust hindavaid ja arvestavaid hoiakuid.” (ID20)

Joonis 5. Tegevuste läbiviimise keskkond

Alljärgneval joonisel (joonis 6) on välja toodud nõudlus erinevates tegevustes osalemisele. Kõige suurem on nõudlus lastele pakutavate õppeprogrammide järele, mille märkis ära 35 vastajat ning järgnevad jalgsi tehtavad matkad/retked, mille märkis 33 vastanutest. Nõudlus on ka ekskursioonidele lastele, loodusvaatlustele, õuemängudele, looduslaagritele lastele ja metsiku looduse kogemisele. Vähem tuntakse huvi jalgrattaga läbitavate matkade/retkede vastu ja mitmepäevaste looduses viibimise pakettide vastu täiskasvanutele. Loodushariduse korraldaja sõnul on oluline erinevate tegevuste jooksul (väljasõidud, õppepäevad, kirjanduse avaldamine) teadlikkuse tõstmine. Selgus see, et vähemalt 17 vastajat ei tegele matkadega veekogudel ega matkade/retkedega jalgrattaga.

Joonis 6. Nõudlus tegevustes osalemise järele

Erasektoris tegutsevate vastajate hinnangul on nõudlus väiksem Harjumaal tali- ja rattamatkadele, õppeprogrammide järele täiskasvanutele ja lastele ning matkadele veekogudel. Tartumaal kolmandas sektoris tegutsevate vastajate seas hinnatakse nõudlust väiksemaks tali- ja rattaretkede järele, loodusvaatluste ja metsiku looduse kogemise järele, õppeprogrammide järele täiskasvanutele, mitmepäevaste pakettide järele täiskasvanutele ekskursioonide järele täiskasvanutele.

Autor soovis teada, et mis on need tegevused, mida soovivad oma kogemusest loodusharidusega aktiivselt tegutsevad inimesed erinevatele sihtgruppidele. Selle kohta on koostatud tabel (lisa 1), mis asub antud töö lisades. Kõige enam kordusid soovitustes erineva sisuga matkad, õuesõpe, õppeprogrammid looduses, praktilised tegevused, kaasamine, loodusvaatlused ja looduses liikumine, kus rakendati erinevaid loodusharidusega ja looduse tundmaõppimisega seotud elemente.

Lisaks tegevustele, mida soovitati, küsis autor vastajatelt nende kogemuse põhjal informatsiooni tegevuste kohta, mida teatud sihtgruppidele üldse ei soovitata ning millega

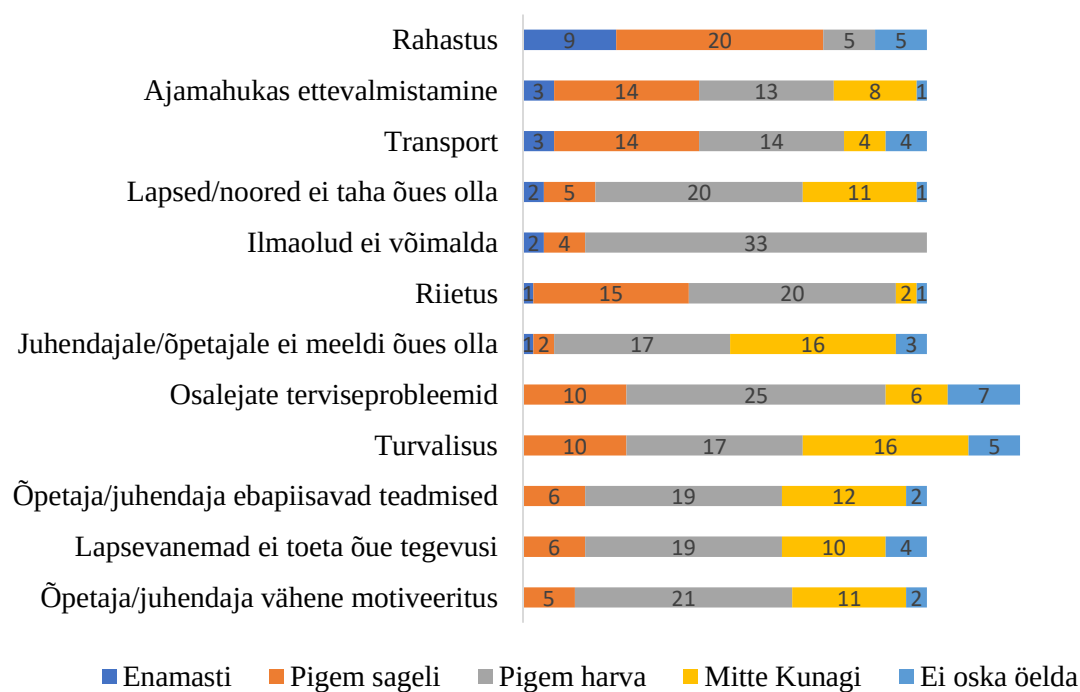
tuleks arvestada, kui teenust või toodet pakutakse. Suurem osa vastajatest oli ühel nõul, et kõiki sihtgruppe arvesse võttes ei tohiks olla programmid ja tegevused loengu formaadis, liiga pikad ega sisaldada pikki igavaid monolooge. Arvestada tuleks külastuse eesmärgiga ja etteseatud ajapiiriga, mida ei tohiks ületada. Toodi välja, et looduses käies ei peaks tegevuste tegemiseks kasutama väga palju erinevaid digilahendusi.

Eelkooliealistega tegelemise puhul ei soovitata töölehti, üle kahe tunni kestvaid aktiivseid tegevusi, liigset kehalist koormust, mitmepäevaseid laagreid ilma vanemateta, pikki giidiga ekskursioone, liiga teaduslikku juttu ning juhendamiset külastust. Looduse tundmaõppimiseks peab minema loodusesse ja seda katsuma. Algklasside õpilaste seas peaks teema olema piisavalt huvitav, et paneks lapsed kuulama. Samas ei tohi olla liiga palju juttu ja liiga vähe tegevusi. Toodi välja, et üle 5 km matkad võivad osutuda liiga raskeks ehk liigset kehalist koormust tuleks vältida. Põhikooliõpilastele ei sobi lapsikud mängud ja programmid, mis on sisult liiga lihtsad. Oluline on erinevates tegevustes õpilaste kaasamine. Keskkooliõpilaste puhul ei soovitata piirata isiklikku mõtlemist ega suunatud lahendusi.

Täiskasvanute puhul saab eraldi välja tuua, et sobib passiivne kaasamine, mõisted tuleks defineerida ja poliitikat sisse tuua ei ole mõistlik. Tuleb arvestada isiksusega ja täiskasvanute iseseisvate kogemustega. Antud sihtgrupi puhul peab tegevuse eestvedaja olema huvitav. Erivajadustega inimeste seas peab arvestama erivajadustest tulenevate erisustega. Neile ei soovitata individuaalset tööd, pikki loenguid, laagreid looduses (kui siis lühikesed), talimatku. Tegevuste läbiviimisel looduses tuleb kindlasti jälgida ohutust ja võimekust. Üks vastanu lisas, et looduskeskkonnas viibides ei tohiks selle ressursse kasutada meelelahutuslikul eesmärgil, peab vältima lärmamist ja reostamist.

Uuringus toodi välja (joonis 8) 12 tegurit, mis võiksid olla takistuseks õppeprogrammide/matcade/ekskursioonide läbiviimisel. Küsitluses osalenute seas tuleb selgelt välja see, et kõik etteantud tegurid on “pigem harva” takistuseks, et viia läbi õues toimuvaid tegevusi. Pigem sageli on takistuseks rahastus, mille märkis 20 inimest.

Lisaks joonisel 8 väljatoodud teguritele sai vastaja soovi korral lisada omalt poolt kommentaare õues läbiviidavate tegveuste väljakutsete kohta. Vastaja, kes on seotud MTÜ-ga mainis, et MTÜ puhul on vajalik leida inimene, kes oleks mootoriks kogu organisatsiooni töötamise korraldamisel. Mitukümmend aastat tagasi asutatud MTÜ vajab praeguseks juba uut meeskonda, mida ei ole tekkinud. Väljakutsed on veel projekti kirjutamine, giidimine, programmide juhendamine, ürituste pakkumine koostöös valla ja haridusasutustega. Vajadus on uute liikmete ja tegusa eestvedamise järele.

Joonis 8. Takistused õues toimuvate tegevuste läbiviimisel

Loodushariduse korraldaja sõnul:

“Inimesed, kes elavad linnas, ei ole tavaliselt kokku puutunud päris loodusega ja nad kardavad asju, mida kartma ei peaks. Neil puudub oskus hinnata meie kõige kallimat vara ehk loodust ja nad ei väärtusta seda. Ehk siis tarbimine, prügi tekitamine, hoolimatu käitumine looduses on kõik tingitud sellest, et nad on

võõrandunud loodusest. Mõni laps pole kunagi lehma näinud, rääkimata siis metsloomadest.” (ID1)

Viimasena soovis autor teada, millisel moel mõjutab küsitluses osalenute tegevus loodusteadmiste ja hoiakute kujunemist inimestel. See oli avatud vastusega küsimus ning sellele vastamine ei olnud kohustuslik. Antud küsimusele vastas 29 inimest ja vastused olid kohati väga põhjalikud. Ühise trendina tõid mitmed vastjad välja, et alguses luuakse loodusega sõprussuhe, mis hiljem aitab kaasa hoiakute kujunemisele ja motiveerib rohkem teada saada. Toodi välja seda, et inimene oskab hoida, mida ta tunneb ning tutvustades loodusobjekte- ja väärtusi, saab tekkida arusaam õpitust, isiklik seos looduse ja inimühiskonna vahel. Oskus näha probleeme aitab neid ka lahendada. Lisaks motiveerib keskkonna tundmaõppimine antud valdkonnas end rohkem täiendama ning keskkonnasäästlikumalt tegutsema.

Peatükis kirjeldati ning analüüsiti antud uuringu tulemusi. Esimeses pooles kirjeldati vastajate sotsiaal-demograafilisi tunnuseid, teisenä analüüsiti programmide tüüpi ja pikkust ning viimasena programmide raames käsitletavaid teemasid.

2.3. Järeldused ja ettepanekud

Järgnevas osas esitatakse teoorias kajastatust ja uuringu tulemustest lähtuvalt järeldused ja ettepanekud Tartu Loodusmajale loodusturismitoodete arendamiseks ja planeerimiseks. Ettepanekutest saavad lähtuda ka erinevate piirkondade turismiasjalised.

Richardson *et al.* (2020) toovad välja, et lihtsamatest looduses toimuvatest tegevustest osavõtmine (loodusvaatlused, linnulaulu kuulamine, putukate märkamine, loodusandide maitsemine) on suurim panus loodushoidvasse käitumisviisi. Tegevused looduses ei pea olema keerulised, vaid tuleb lihtsalt peatuda, kuulata ja vaadata. Looduses viibimine ei pea olema pikaajaline, et tekitada inimestes hoolivust looduse vastu, piisab ka sellest, kui viibida looduses lühemalt. Autori uuringus selgus, et kõige sagedamini (iganädalaselt) viiakse läbi lühemaid programme. Tuli välja ka, et Tartumaal on nõudlus väiksem talimatkade, veekogudel toimuvate matkade, metsiku looduse kogemise, loodusvaatluste

ning ekskursioonid täiskasvanutele järele. See võib tuleneda ka sellest, et antud tegevusi ei pakuta või pakutakse vähe ning ei tekita selle järele nõudlust. Tartu Loodusmaja ei paku eelnevalt nimetatud tegevusi. Autor soovib arendada just eelnevalt mainitud tegevuste põhjal uusi tooteid ja teenuseid, mis oleksid kestvusega kuni üks päev.

Antud töö autor uuris tegevuste kohta, mida loodusharidusega tegelevad inimesed soovivad erinevas vanuses sihtgruppidele korraldada. Siinkohal saab väita, et autori töö tulemused sarnanesid varasemate uuringute tulemustele. Välja toodi väga palju tegevusi, mis ei ole keerukad ja teoreetilised ning seostuvad looduses viibimise ja vaatlemisega. Näiteks toodi välja metsailu kogemist, kokkupuudet loomadega, erinevate meelte kasutamist looduses, loodusmärkide avastamist ja õppimist läbi mängu. Autor soovib keerulisemate loodushariduslike teemade praktiseerimiseks ja kinnistamiseks siduda neid rekreatiivsete tegevustega looduses. Näiteks räätsamatkadel käies nii suvel kui talvel võiks osalejatele selgitada antud tegevusest tulenevaid mõjusid alale ning selgitada võimalusi tegevuse mõjude vähendamiseks keskkonnale. Matkadel käies selgitada osalejatele radadel püsimise olulisust, matkadest tulenevaid mõjusid keskkonnale, looduses ööbimisega kaasnevaid põhimõtteid ning tuletegemisega kaasnevaid ohtusid.

Wells ja Lekies (2006) kinnitavad oma uuringu tulemusena, et indiviidide puhul, kes on lapseas loodusega tihti kokku puutunud ning seal mänginud, on suur tõenäosus, et täiskasvanu eas on nad loodust hoidvad inimesed. Kokkupuude loodusega peaks olema tihedam enne üheteist aastaseks saamist. Ka Hadzigeorgiou *et al.* (2011), Iberdrola (*n.d.*) Bhuiyan *et al.* (2010) väidavad, et loodusharidusega peab kokku puutuma juba varajases koolieas. Autori uuringu tulemusena, kus sooviti teada erinevas vanuses sihtgruppide osalemise sagedust tegevustes, saab kinnitada, et Eestis viiakse kõige sagedamini läbi loodushariduslikke programme just algkooli õpilaste seas. Küll aga viidi läbi erinevaid tegevusi pigem harva eelkooliealistele, keskkooliõpilastele ja täiskasvanutele. See võib tuleneda sellest, et nõudlus nende sihtgruppide poolt on väiksem, mida kinnitab teatud osas ka joonis 6. Veelgi enam peaks pöörama tähelepanu just neile sihtgruppidele. Suurem osa keskkonnahariduslikest õppematerjalidest on suunatud lastele ja noortele, mis aitab luua tulevase põlvkonna keskkonnateadlikumaks. Siiski on vajadu kohese tegutsemisplaani

järele. Kaasates kogukonda (oluline sihtgrupp ka täiskasvanud) keskkonnaprobleemide lahendamisse, võib oluliselt edendada loodushoidu ja saavutada positiivsed sotsiaal-ökoloogiliste muutused palju kiiremini.

Erinevaid sihtrühmi arvesse võttes on oluline juhendajate/õpetajate professionaalne ettevalmistamine, mis aitaks erinevatel sihtgruppidel aru saada teaduslikest protsessidest ja ökoloogia kontseptsioonist. Kui looduressursside kasutamise teemadest, keerukusest ja probleemidest aru ei saada, siis tõenäoliselt ei saa neid lahendada. Rekreatiivsed tegevused on tõusvas trendis ja üha populaarsemad, seega võiks loodushariduslikke väljasõite ühendada rekreatiivse tegevusega, mis võib olla üks loodushariduse võimalikest turundamise viisidest ka täiskasvanutele. Lisaks soovitab autor kaasata erinevatesse loodus- ja keskkonnaseiretesse linnarahvast, et tekitada uudishimu ja huvi.

Botez (2013) uuringus tõid noored laagri positiivse mõjuna välja sotsiaalsete suhete paranemise, muutused käitumises, uued teadmised ja kogemused ning selgus, et Rumeenias on optimaalne lastelaagrite kestvus 5-7 päeva. Vähem populaarsed olid 3-5 päevased laagrid. Daria (2014) läbiviidud uuringus selgus, et Venemaal on optimaalne laagrite pikkus vähemalt 10 päeva (miinus aeg transpordile). Autori uuringus selgus, et laagrite kestvus päevades on trendina kuni 4 päeva. Selgus, et lastele mõeldud looduslaagrite nõudlus ja huvi on olemas, kuid pigem viiakse neid läbi hooajaliselt ning arvatavasti suvekuudel. Lisaks ei korralda rohkem kui pooled uuringus osalenud loodushariduse spetsialistid lastelaagreid, millest võib järeldada ka seda, et nõudlust ei ole. Erinevate vanusegruppide seas toodi välja, et viie päevaseid laagreid viiakse läbi algklasside ja põhikooliõpilaste seas. Viis päeva ja rohkema kestvusega tegevused ei kohaldu 21 vastaja puhul, millest võib järeldada, et laagrite korraldamine kestvusega viis päeva ja rohkem ei ole väga populaarne. Vähene nõudlus teatud toodete järele võib tuleneda ka sellest, et neid tooteid lihtsalt turul ei pakuta, millest tulenevalt võib teha ettepanekuid vähema nõudlusega tooteid turule juurde tekitada (näiteks jalgrattamatkad).

Siinkohal võib järeldada, et lastelaagrite korraldamine, mille kestvus on rohkem kui viis päeva, on ajamahukas planeerida ning nõuab spetsiifilisemaid kvalifikatsiooninõudeid.

Vajalikud on erinevad tegevusload ning täita tuleb suuremas mahus nõudeid. Eestis on tegevuslubadega noortelaagreid 2020. aasta seisuga 27, millest keskkonnateadlikkuse sisuga on ainult üks laager (Pärnumaal) (ENTK, *n.d.*). Ülejäänud on sportliku, tervistava ja arendava sisuga laagrid. Sellest tulenevalt võib teha ettepaneku laste- ja noortelaagrite korraldamiseks looduskeskkonnas, mis oleksid sisuliselt keskkonnahariduslikud (rohelaagrid), kuid samas tervistavad, lõbusad ja sportlikud. Laagrite kestvus võiks varieeruda vastavalt vanusegruppidele, kuid kesta minimaalselt kolm päeva, et jõuaks läbida piisavalt palju huvitavaid teemavaldkondi ja rakendada neid praktilistes tegevustes ning läbi rekreatiivsete tegevuste.

Mikayilov *et al.*, (2019) toovad välja, et turiste huvitavad ökoloogiliselt puhtad piirkonnad ning riigid, kus neil on võimalik tervislikult puhata ning loodusega kokkupuutest tulenevalt on turisti emotsioonid positiivsed. Keskkonnakaitse eiramine võib põhjustada puhkevõimaluste ja turismipotentsiaali kaotamist. Ardoin *et al.* (2020) toovad välja, et luues programme, mis keskenduvad probleemidele kohalikul tasandil, näiteks reostuse vähendamine, veekasutuse parendamine ja ökoloogilise mitmekesisuse kaitse, on tõenäoline, et sellistel programmidel on otsene mõju ja tulemus.

Autor uuris erinevate keskkonnalaste teemade olulisust loodusharidust läbi viivate inimeste seas. Saab väita, et kõik keskkonna-alased teemad on loodushariduse valdkonnas tegutsevate korraldajate sõnul pigem olulised või väga olulised. Eriti oluliseks peetakse loodusthoidvat suhtumist keskkonda. Järeldada saab seda, et kõik, kes viivad läbi loodushariduslikke programme õues, teevad seda selliselt, et looduskeskkonda jääb võimalikult väike jälg, ning teadmised, mis antakse edasi teenuse tarbijale, on panus looduskaitseks. Siinkohal ei saa väita, et kõik korraldajad, kes viivad oma tegevusi läbi looduses, rakendavad samu põhimõtteid. On palju neid, kes viivad läbi aktiivseid tegevusi looduses ning kasutavad loodust oma toote või teenuse pakkumisel, kuid ei panusta keskkonnahoidu või selle kaitseks mingil moel. Kohalikud arendajad, turismiasjalised, giidid ja teised, kes looduses oma tegevusi läbi viivad, peaksid sagedasti saama osaleda erinevatel koolitustel, mis käsitlevad looduse ja liikide mitmekesisuse kaitset, ökoloogiat, inimese ja keskkonna vastastikuseid mõjusid, traditsioonilist ja kohalikku kultuuri ning

palju muud. Sellised koolitused peaksid sisaldama projektipõhist lähenemist ja otsest tegutsemist probleemi lahendamisel. Näiteks lühiajaliselt saab erinevate programmide käigus looduslikel aladel selgitada invasiivsete liikide mõju keskkonnale ning koheselt ka tegutseda invasiivsete liikide eemaldamisega, asendada need liikidega, mis on antud piirkonnas olnud ajast aega. Loodusparkides olles peaks iga inimese vastutuseks olema prügi eemaldamine aladelt. Rakendama peaks ka „*Leave-No-Trace*“ põhimõtteid ning viima läbi selles valdkonnas koolitusi.

Macrae (viidatud Kuru & Palmberg, 2000, lk 32) väidab, et kokkupuude erinevate keskkondadega looduses annab inimestele põhjalikud teadmised keskkonnaprobleemidest ning aitab edendada keskkonnateadlikkust ja vastutustundlikku tegevust looduses. Ardoin *et al.* (2020) soovib viia programme läbi ümbruskonna looduses ning luua lahendusi keskkonnaprobleemidele just kogukonna vajadustest lähtuvalt kasutades praktilisi lähenemisi, kus osalejad saavad kohe hakata tegutsema teatud eesmärgi nimel saavutamaks hariduslikku ja loodushoidvat tulemust. Autori uuringu tulemusena selgus, et erinevaid tegevusi viidi enamasti läbi looduslikel aladel, millele on vaba ligipääs. Loodushariduse korraldajad olid üldjoontes keskendunud ühele piirkonnale, kus tegevusi läbi viidi, mis ühtib Browne *et al.* (2011) soovitusel eelkõige lähtuda kogukonna vajadustest ja ümbruskonna loodusest. Üksikud viisid tegevusi läbi kogu Eestis ning ka väljaspool Eestit.

Rode (2015) läbi viidud uuringus urbaniseeritud keskkonnas elavate noorte seas selgus, et noored seostavad loodust hirmu ja ohuga, mustuse ja ebamugavusega ning peavad seda füüsiliselt väljakutsuvaks. Noortel on hirm eksida ja haiget saada. Osadel juhtudel ei osanud noored valida vastavat riietust, mis antud ilmale sobiv oleks. Fägerstam (2014) uuringus selgus, et õpetajad pidasid eelnevalt õues toimuvale õppele probleemiks distsipliini hoidmist ja pidasid selle planeerimist liigselt ajamahukaks. Lisati veel, et ajalised võimalused on takistuseks. Õpetajad tundsid muret oma oskuste osas tegevusi õues läbi viia ning õpilaste vähesel huvi ja ka ilma suhtes. Autori uuringus toodi loodushariduslike tegevuste läbiviimise takistuseks õues kõige enam rahalise teguri, millele järgnes riietus ja transport. Sageli oli takistuseks liigselt ajamahukas ettevalmistamine, mis ühtib Fägerstami (2014) uuringus välja toodud takistusega. Ettepanek Tartu loodusmajale

on arendada hariva sisuga atraktiivseid loodusturismooteid, millele saab määrata konkreetse hinna.

Lähtudes Pitman et al. (2010. lk 223) kolmest tegurist, mis määrab haridusturismi kogemused, võib väita, et kõik loodushariduslikud õppeprogrammid, matkad ja koolitused võiksid kuuluda haridusturismi alla. Antud töö tulemusena selgus, et põhirõhk erinevate tegevuste pakkumisel on just noorematele lastele (algklasside õpilased, põhikooli õpilased). Teoorias tuli välja, et sama oluline on kaasata loodushariduslikesse tegevustesse ka täiskasvanuid. Siinkohal soovib autor arendada loodusturismooteid täiskasvanutele ja keskkooliealistele. Tooted, mis võiksid olla huvipakkuvad antud sihtgruppidele on näiteks matkajuhi koolitused, ellujäämisinstruktori koolitused, ka lihtsamad väljasõidud loodusesse, mis sisaldavad erinevaid loodushariduslike elemente. Tegemaks turismooteid nähtavaks ja pakkumaks neid ka vähem keskkonnateadlikumale osalejale, tuleb neid kindlasti vastavalt turundada.

KOKKUVÕTE

Turism ühendab inimesi loodusega ning sel on võimalus panustada keskkonna- ja looduskaitse, seda juhul kui loodusressursse tarbitakse mõõdukalt. Kui seda ei tehta, on tagajärjed negatiivsed ning suureneb keskkonna hävinemine. Säilitamiseks looduskeskkonnas mitmekesisuse ja ökosüsteemide toimimise, tuleb kõigil panustada loodusthoidvasse suhtumisse.

Turism on üks ressursimahukamaid majandustegevusi, seega on sel potentsiaal olla planeedile pikaajaliselt kahjulik sektor. Turismi kahjulikkust saab vähendada teadvustades ressursse, mida ohustatakse. Loodusturism on üks kiiremini populaarsust koguv sektor globaalses turismis, mis panustab majanduslikku kasvu, kuid loodusturismiga kaasnevad ka negatiivsed mõjud. Mõjude vähendamiseks on oluline teadvustada ja harida külastajaid. Üheks võimaluseks seda saavutada on läbi loodushariduslike turismitoodete pakkumise. Looduslike ressursside kaitseks on loodud rahvusparke, looduskaitse- ja maastikukaitsealasid, mis on ühtlasi loodusturistide meelispaikadeks.

Haridusturismi kaudu saab edasi anda loodusväärtusi ning sidudes keskkonna- ja loodusharidust haridusturismiga, viib selline lähenemisviis looduskeskkonna kahjustamatusele. Lõputöös sooviti leida võimalusi turismitoote arendamiseks Tartu Loodusmajas. Loodusturismitoodete pakkumise abil saab suurendada erinevate sihtgruppide seas teadmisi looduse kohta. Loodusturismitooteid arendades ning pakkudes on oluline lähtuda loodus- ja keskkonnakaitse teemadest. Selleks, et teha ettepanekuid loodushariduslike turismitoodete arendamiseks, viidi läbi uuring loodushariduse valdkonnas tegutsevate inimeste seas. Kasutati küsitlusmeetodit ning andmed koguti elektroonilise ankeedi abil. Ankeet koosnes 18 küsimusest, mis koostati tuginedes läbitöötatud teooriale. Andmete kogumine ja analüüsimine toimus perioodil 19.03.2021-

04.04.2021. Andmete analüüsiks kasutati statistilist ja sisuanalüüsi. Uuringus osales 39 inimest.

Uuringu tulemustest selgus, et suurem osa vastajatest viis läbi kõiki tegevusi looduses (matkasid, ekskursioone, laagreid, koolitusi, õppeprogramme) keskkonda väärtustaval viisil. Kõige sagedamini läbiviidavad tegevused olid õppeprogrammid lastele looduses, millele anti ka hinnang kui kõige suurema nõudlusega tegevus. Sama oluline on pakkuda loodushariduslikke tooteid ja teenuseid ka täiskasvanutele, mis uuringu põhjal osutus vähem populaarseks sihtgrupiks. Laste- ja noortelaagreid korraldatakse üldjuhul hooajaliselt ning nende kestvuse trend on alla viie päeva. Tegevused, mida loodusharidusega tegelevad inimesed soovivad erinevas vanuses sihtgruppidele korraldada ei pea olema keerukad ja teoreetilised, vaid pigem harilikumad (looduses viibimine ja vaatlemine, metsailu kogemist, kokkupuude loomadega, erinevate meelte kasutamist looduses, loodusmärkide avastamine ja õppimist läbi mängu).

Tuginedes teoreetilistele allikatele ja uuringu tulemustele esitas autor Tartu Loodusmajale ettepanekud loodusturismitoodete arendamiseks. Autor soovib arendada laste- ja noortelaagreid (rohelaagrid), mis oleksid loodusharidusliku sisuga, sisaldaksid erinevaid rekreatiivseid tegevusi põimituna keskkonnakaitse teemadega ning kestaksid vähemalt viis päeva. Lisaks soovib autor välja töötada kuni kahepäevaseid täiskasvanutele mõeldud loodusharidusliku sisuga pakette loodusesse. Keskkooliõpilastele ja täiskasvanutele soovib autor korraldada erinevaid koolitusi, nagu näiteks „Leave No Trace“ matkakoolitust ja ellujäämisinstruktori koolitust. Lisaks võiks korralda Tartumaal erineva kestvusega väljasõite looduslikele aladele, mille käigus õpitakse loodust tundma läbi vaatluste ja looduse kogemise.

Püstitatud ülesanded ja eesmärk said täidetud. Ettepanekutest ja järeldustest võib kasu olla loodusturismi ettevõtjatele, kes soovivad arendada loodusthoidvaid turismitooteid või arendada olemasolevaid tooteid keskkonnasõbralikumaks ning läbi oma toote rõhutada loodushoiu olulisust.

Negatiivsena võib autori uuringus välja tuua seda, et vähemalt ühe sotsiaal-demograafilise küsimuse oleks võinud asendada olulisemate küsimustega näiteks programmide valdkonnas. Autor lisab veel, et parema tulemuse võib saada, kui muuta avatud küsimused vastusevariantidega küsimusteks. Seda saab järeltada pooleli jäetud küsimustike arvust.

Järgnevalt soovib autor uurida võimalusi loodushariduslike turismitoodete turundamiseks vähem keskkonnateadlikumatele külastajale. Oluline oleks uurida, kas üldse ja kuidas rakendatakse loodusturismitoodete pakkujate seas külastajatele looduskaitsega seotud teemasid. Kolmandaks võiks uurida konkreetse toote, näiteks noorte looduslaagri arendamiseks olulisi tegureid, millega arvestada lähtuvalt laste soovidest ning vajadustest, sealhulgas kui palju ollakse nõus antud toote eest maksma. Lõpetuseks soovib autor tänada uuringus osalenud inimesi ning juhendajaid.

VIIDATUD ALLIKAD

- Andres, L. (2012). Survey Formats. In *Designing & Doing Survey Research*, 45–59.
<https://dx-doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.4135/9781526402202.n4>
- Ardoin, N., Bowers, A. & Gaillard, E. (2020). Environmental education outcomes for conservation: A systematic review. *Biological Conservation*, 241.
<https://doi.org/10.1016/j.biocon.2019.108224>.
- Arora, N. K., Fatima, T. & Mishra, I. (2018). Environmental sustainability: challenges and viable solutions. *Environmental Sustainability*, 1, 309–340.
<https://doi.org/10.1007/s42398-018-00038-w>
- Ballantyne, R., Packer, J. & Hughes, K. (2009). Tourists support for conservation messages and sustainable management practices in wildlife tourism experiences. *Tourism Management*, 30, 658–664.
- Bhuiyan, A. H., Islam, R., Siwari, C. & Isamil, S. M. (2010). Educational Tourism and Forest Conservation: Diversification for Child Education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 7(C), 19–23. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.10.003>
- Botez, E. & Onose, C. (2013). Case study on the application of „green“ tourism of organised camps for children. University of Oradea Publishing house.
- Browne, L. P., Garst, B. A. & Bialeschki, M. D. (2011). Engaging Youth in Environmental Sustainability: Impact of the Camp 2 Grow Program. *Journal of Park and Recreation Administration*, 29(3), 70–85.
- Ceballos, G., Ehrlich, P., Barnosky, A., Garcia, A., Pringle, R. & Palmer, T. (2015). Accelerated modern human-induced species losses: Entering the sixth mass extinction. *Science advances*. 1(5). DOI: 10.1126/sciadv.1400253

- Chiu, Y. T., Lee, W. I. & Chen, T. H. (2013). Environmentally responsible behavior in ecotourism: exploring the role of destination image and value perception *Asia Pacific J. Tourism Res.*, 19 (8), 876–889.
- Chung, M., Dietz, T. & Liu, J. (2018). Global relationships between biodiversity and nature-based tourism in protected areas. *Ecosystem Services*, 34, 11–23. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2018.09.004>.
- Conard, B. (2013). Some Challenges to Sustainability. *Sustainability*, 5, 3368–3381.
- Csirmaz, E., & Petõ, K. (2015). International Trends in Recreational and Wellness Tourism. *Procedia Economics and Finance*, 32, 755–762. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01458-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01458-6)
- Dallari, F. & Mariotti, A. (2016). Children in Tourism: a fresh perspective? *Experiences touristiques*, 10. <https://doi.org/10.4000/viatourism.1407>
- Darner, R. (2009). Self-Determination Theory as a Guide to Fostering Environmental Motivation. *The Journal of Environmental Education*, 40(2), 39–49. DOI: 10.3200/JOEE.40.2.39-49
- Fägerstam, E. (2014). High school teachers' experience of the educational potential of outdoor teaching and learning. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 14(1), 56–81. DOI: 10.1080/14729679.2013.769887
- Gambiano, A., Davis, J., & Rowntree, N. (2009). Young Children Learning for the Environment: Researching a Forest Adventure. *Australian Journal of Environmental Education*, 25, 8394.
- Genc, M. (2015) The project-based learning approach in environmental education. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 24(2), 105–117. DOI: 10.1080/10382046.2014.993169
- Hadzigeorgiou, Y., Prevezanou, B., Kabouropoulou, M. & Konsolas, M. (2011). Teaching about the importance of trees: a study with young children. *Environmental Education Research*, 17(4), 519–536. DOI: 10.1080/13504622.2010.549938
- Hammitt, W. E. & Cole, D. N. (1987). *Wildland recreation ecology and management*. A Wiley-Interscience publication.

- Hudson, S. & Miller, G. (2005). The responsible marketing of tourism: the case of Canadian Mountain Holidays. *Tourism Management*, 26(2), 133–142. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.06.005>.
- Kotler, P. & Keller, K. (2011). Shaping the Market Offerings. *Marketing Management*, 14(5). New Jersey: Prentice Hall.
- Lamesoo, K., Ader, A., Sillak, S., Kont, H., Pärtelsohn, R. & Korman, K. (2016). “Keskkond ja jätkusuutlik areng” ja teiste läbivate teemade rakendamine üldhariduses. Tartu Ülikool Haridusuuenduskeskus.
- Lewis-Beck, M. S., Bryman, A. & Liao, T. F. (2004). Purposive Smapling. In *The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods*, 884-885. <https://dxdoi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.4135/9781412950589.n774>.
- Lieberman, G.A. & Hoody, I. L. (1998). Using the Environment as an Integrating Context for Learning. State Education and Environment Roundtable.
- Malone, K. (2007). The bubble-wrap generation: children growing up in walled gardens. *Environmental Education Research*, 13(4), 513 – 527. doi: 10.1080/13504620701581612.
- Margaryan, L., & Fredman, P. (2017). Bridging outdoor recreation and nature-based tourism in a commercial context: Insights from the Swedish service providers. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 17, 84–92. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.01.003>
- Marion, J. L. (2016). A review and synthesis of recreation ecology research supporting carrying capacity and visitor use management decision making. *J. For.*, 114 (3), 339–351
- Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(2).
- McGladdery, C. A. & Lubbe, A. B. (2017). Rethinking educational tourism: proposing a new model and future directions. *Tourism Review*, 72(3), 319–329. <https://doi.org/10.1108/TR-03-2017-0055>.
- Mikayilov, J.I., Mukhtarov, S. & Mammadov, J. (2019). Re-evaluating the environmental impacts of tourism: does EKC exist? *Environ Sci Pollut Res*, 26, 19389–19402. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05269-w>.

- Palmberg, I. E. & Kuru, J. (2000). Outdoor Activities as a Basis for Environmental Responsibility. *The Journal of Environmental Education*, 31(4), 32–36.
<https://doi.org/10.1080/00958960009598649>
- Park, L. O., Manning, R. E., Marion, J. L., Lawson, S.R. & Jacobi, C. (2008). Managing visitor impacts in parks: a multi-method study of the effectiveness of alternative management practices. *J. Park. Recreat. Adm.*, 26(1), 97–121.
- Philipp, M. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* [On-line Journal], 1(2).
- Pitman, T., Broomhall, S., McEwan, J. & Majocha, E. (2010). Adult learning in educational tourism. *Australian Journal of Adult Learning*, 50(2), 219–238.
- Project Learning Tree. (n.d.). Why environmental education is important?
- Ramaswamy, S. & Ganasen, K. S. (2010). Tourism and Environment: Pave the Way for Sustainable Eco-Tourism.
<https://ssrn.com/abstract=1565366> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1565366>
- Richardson, M., Passmore, H., Barbett, L., Lumber, R., Thomas, R. & Hunt, A. (2020). The green care code: How nature connectedness and somple activities help explain pro-nature conservation behaviours. *People and Nature*, 2. doi: 10.1002/pan3.10117.
- Rode, J., Lekies, K. & Yost, G. (2015). Urban youth's experiences of nature: Implications for outdoor adventure recreation. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 9, 1–10.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jort.2015.03.002>.
- Rodger, D. (1998). Leisure, learning and travel. *Journal of Physical Education, Research and Dance*, 69(4), 28–31.
- Sakellari, M. & Skanavis, C. (2013). Sustainable tourism development: Environmental education as a tool to fill the gap between theory and practice. *International Journal of Environment and Sustainable Development*, 12, 313–323. 10.
- Shah, M. M. (2008). Sustainable Development. *Encyclopedia of Ecology*.
<https://doi.org/10.1016/B978-008045405-4.00633-9>
- Sinitysym, M. (2015). NATURE-BASED TOURISM PRODUCT AND ITS DEVELOPMENT. [Thesis. Lapland University of Applied Sciences].

- Skirda, D. (2014). *Recommendations for the creation of a programm for children's camps in Rantasalmi, Finland*. Bachelor's Thesis, MAMK University of Applied Sciences.
- Smith, A. (2016). Exercise is recreation not medicine. *Journal of Sport and Health Science*, 5(2), 129–134. <https://doi.org/10.1016/j.jshs.2016.03.002>
- Smith, S. L. J. (1994). The tourism product. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 582–595. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(94\)90121-X](https://doi.org/10.1016/0160-7383(94)90121-X).
- Wells, N. & Lekies, Kristi. (2006). Nature and the Life Course: Pathways from Childhood Nature Experiences to Adult Environmentalism. *Children, Youth and Environments*, 16(1), 1–24.
- Winter, B., Selin, S., Cervený, L. & Bricker, K. (2020). Outdoor Recreation, Nature-Based Tourism, and Sustainability. *Sustainability*, 12(81). doi:10.3390/su12010081
- Wilson, C. (2011). Effective approaches to connect children with nature. Department of Conservation Te Papa Atawhai.
- Wu, C., Li, C. & Wang, W. (2021). Low-impact hiking in natural areas: A study of nature park hikers' negative impacts and on-site leave-no-trace educational program in Taiwan. *Environmental Impact Assessment Review*, 87. <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2020.106544>.
- Youngberg, M. C. (2015). A qualitative study of three outdoor environmental education programs in Pasco and Hillsborough counties in Florida.
- Õunapuu, L. (2014). Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu Ülikool. <http://hdl.handle.net/10062/36419>

Lisa 1. Loodushariduse valdkonnas tegutsevate juhendajate/õpetajate/korraldajate kogemuse põhjal välja toodud tegevused ja soovitused, millega arvestada erinevate sihtgruppide seas

Eelkooli-ealised	Algklasside õpilased	Põhikooli õpilased	Keskikooli õpilased	Täiskasvanud	Erivajadusega inimesed
Mängulised tegevused õues, maastiku-mängud	Mängulised tegevused põimituna teadmistega	Mängulised tegevused põimituna teadmistega	Teadlikud ette-planeeritud tegevused erinevast vaatest	Looduse vaatlemine, huvitavad faktid	Õuesõppe-programmid
Vaatlused, kaasamine, juttude rääkimine ja arutlused looduses	Vaatlused (loomajälgede, lindude, loomade, taimede) ja arutlused looduses, mängulised tegevused	Loodusmatkad ja -vaatlused, kaasamine	Sisulised matkad, loodusvaatlused, seikluslikud tegevused	Pärandkultuuri hõlmavad ekskursioonid, retked ja koolitused	Lühikesed matkad-looduses liikumine, ekskursioonid
Lühemad loodusmatkad ja -retked	Suvised laagrid	Laagrid igal aastaajal looduses	Teadusliku ja uurimusliku sisuga õuesõppe-programmid	Programmide käigus praktiline tegevus (aktiivne kaasamine)	Meisterdamine

Lisa 1 järg

Eelkooli- ealised	Algklasside õpilased	Põhikooli õpilased	Keskkooli õpilased	Täis- kasvanud	Eri- vajadusega inimesed
Õuesõppe- programmid lõkke ja piknikuga, pimeda aja programmid	Õuesõppe- programmid lõkke ja piknikuga	Oma kätega millegi loomine	Seoste loomisele kutsumine	Matkad kaitsealadel. Loodus- matkad	Õuesõppe- programmid lõkke ja piknikuga
Meister- damine	Avastamine ja kogemine uute teadmiste kaudu	Kogemine ja teadmiste kinnistamine	Grupis või paarikaupa vaatlused	Õpitoad, taime- tarkused metsast	Kaasamine ja osalemine
Klassiväline aktiivõpe	Klassiväline aktiivõpe, õue- programmid	Klassiväline aktiivõpe	Õppepäevad ja -programmid õues	Kulgemine ja lõõgastu- mine matkates	Suhtlemine, selgitamine ja põhjenda- mine
Kõigi meelte kasutamine, rühmitamised, mängud, otsimised	Oma võimete “proovile panek”	Uue infor- matsiooni pakkumine, oma võimete “proovile panek”	Uue informatsiooni pakkumine koos avastamisega	Kogemine, liikide tundmine, looduse seoste ja tervikpildi loomine	Individuaalne lähene-mine, valmisolek tegema väljajätmisi ja asendamisi kavas

Lisa 1 järg

Eelkooli- ealised	Algklasside õpilased	Põhikooli õpilased	Keskkooli õpilased	Täis- kasvanud	Eri- vajadusega inimesed
Linnalaagrid	Linnalaagrid, laagrid looduses	Grupitöö	Individuaalne loometöö	Erinevate meelte kasutamine	Erinevate meelte kasutamine
Ise toimetamine ja katsetamine	Loodus- mängud	Meeskonna- ja maastiku- mängud	Mitme- päevased laagrid looduses	Osalejate oma kogemuse jagamisele kutsumine	Metsakümbel, erinevad loodus- tegevused
Kokkupuude loomadega	Looduses käitumise teadmised matkates	Muutused looduses	Keskkonna- probleemide diskussioo- nid, nende märkamise ja lahenda- mine, seoste leidmine kogukonna ja ühiskonna vahel	Eks- kursioonid, metsailu kogemine	Kokkupuuted loomadega
Marjade korjamine ja tarbimine	Looduses leitavatest materjalidest meisterdamine	Praktiliste probleemide lahendamine	Loodus- päeviku pidamine	Meeskonna- ja maastiku- mängud	Looduses toimetulek

Lisa 1 järg

Eelkooli- ealised	Algklasside õpilased	Põhikooli õpilased	Keskooli õpilased	Täis- kasvanud	Eri- vajadusega inimesed
Talu- ja mets- loomade tundma- õppimine	Kivimite tundma- õppimine	Looduses olevate seoste tundma- õppimine	Lõkke tegemine metsas+toidu valmistamine	Kogukonna ja kodu- ümbruse probleemid	Jalutus- käigud turvalises keskkonnas
Mängu- lised kaasavad praktilised koolitused loodus- kesk- konnas	Metsa- maastikul liikumine ja materjalide kogumine meister- damiseks	Metsamaastikul liikumine ja materjalide kogumine meister- damiseks	Loodusmärkide avastamine	Rabamatk, ümber järve matkad	Vahetu suhtlus
Õppimine läbi mängu ja kordamine, loodus- õppelised mängud	Õppimine läbi mängu ja kordamine, loodus- õppelised mängud	Looduses viibimine pikema aja vältel, telkimine päeva ja öö tsükliga, huvi äratamine, uudishimu tekitamine	Looduses viibimine pikema aja vältel, telkimine päeva ja öö tsükliga, teadlik info hankimine looduskeskkonna kohta	Looduses viibimine pikema aja vältel, Keskkonna- teemade ja loodushoiu teadlik uurimine.	Käeline tegevus (valmis asi annab eduelamuse), isetegemine

Lisa 1 järg

Eelkooli-ealised	Algklasside õpilased	Põhikooli õpilased	Keskooli õpilased	Täiskasvanud	Eri-vajadusega inimesed
Toidu valmistamine õues	Kooli-programmiga seonduva kinnistamine, matk/koolitus looduses ühe paiga peal olles.	Õppimine läbi tegutsemise, arutelud, grupitööd, uurimuslik õpe, rollimängud, seostamine varemõpituga	Ellujäämis- oskuste praktiseerimine looduses, matkaoskuste õppimine ja praktiseerimine, kompassi kasutamine, orienteerumine	Koolitused vabas looduses, kuulamine aktiivse tegevuse käigus, ellujäämisõpete	Tegevus lähtuvalt osaleja huvist
Lihtsamate taime- ja puuliikide tundmaõppimine jalutuskäikudega metsas	Loodusbingo piltidega	Matkaoskuste õppimine ja praktiseerimine		Veematkad, looduses ümbritseva analüüs, looduses ööbimine	

Lisa 1 järg

Eelkooli- ealised	Algklasside õpilased	Põhikooli õpilased	Keskooli õpilased	Täiskasvanud	Erivajadusega inimesed
	Mängulised kaasavad praktilised koolitused loodus- keskkonnas	Praktilised iseseisvat mõtlemist arendavad koolitused, osaliselt ka ülesande meetodil	Praktilised iseseisvat mõtlemist nõudvad koolitused ülesande- meetodil meeskonnatöö võtmes	Praktilised iseseisvat mõtlemist nõudvad koolitused ülesande- meetodil meeskonna- töö võtmes	

Lisa 2. Uuringu küsimustik

Hariva turismitoote arendamine Tartu Loodusmaja näitel

Hea vastaja,

Olen Tartu Ülikooli Pärnu Kolledži tudeng ning õpin turismisihtkoha juhtimise suunal. Allolev küsimustik on aluseks minu bakalaureusetööle, mille eesmärgiks on välja selgitada, millised õppemetoodikad ja tegevused suurendavad osalejate looduspädevust, toovad osalejad loodusele lähemale ning aitavad loodust paremini mõista ja hoida.

Olen väga tänulik, kui leiate aega anda omapoolse panuse minu bakalaureusetöö valmimisse. Vastamine võtab aega kuni 15 minutit. Ankeet on anonüümne ning saadud andmed esitatakse üldistatud kujul.

Lisainfo saamiseks palun pöörduda ankeedi koostaja Anella Abeni poole aadressil: aben@ut.ee

1. Sugu

- Naine
- Mees

2. Vanus

- 19-29
- 30-39
- 40-49
- 50-59
- 60+

Lisa 2 järg

3. Teie hariduslik taust on: (märkige kõik sobivad)

- Loodusteadused
- Pedagoogika
- Reaal
- Humanitaar
- Sotsiaalteadused
- Muu

4. Nimetage täiendkoolitused loodushariduse valdkonnas, milles olete osalenud.

.....

5. Kui pikk on Teie tegutsemise staaž loodushariduse valdkonnas, sh ka vabatahtliku tööna ja põhitöö kõrvalt?

- 1 aasta
- 2-4 aastat
- 5-10 aastat
- 11-15 aastat
- 15 aastat ja rohkem

6. Millist tüüpi organisatsioonis pakute loodusharidust/õppeprogramme/koolitusi/laagreid? (Märkige kõik sobivad).

- Riigiasutus (RMK, Keskkonnaamet jne)
- KOV valitsemisala asutus (loodusmajad, Tallinna loomaaed)
- Eraettevõttes või olen eraettevõtja
- Kolmanda sektori organisatsioonis (MTÜ, SA)
- Muu.....

7. Kes osalevad Teie pakutavates tegevustes (õppeprogrammides, laagrites, koolitustel, ekskursioonidel, matkadel)?

	Sageli	Pigem sageli	Pigem harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda
Eelkooliealised					
Algklasside õpilased					
Põhikooli õpilased					
Keskkooliõpilased					
Täiskasvanud					
Erivajadustega inimesed					

Lisa 2 järg

8. Kui pikad on Teie poolt pakutavad õppeprogrammid/laagrid/koolitused/matkad/ekskursioonid vastavalt sihtgrupile? Kirjuta sobivad ajavahemikud (kuni 1h; 2-3h; 1-2 päeva; 3-4 päeva; 5 päeva ja rohkem).

	Õppeprogrammid	Koolitused	Laagrid	Matkad	Ekskursioonid
Eelkooliealised					
Algklasside õpilased					
Põhikooli õpilased					
Keskkooliõpilased					
Täiskasvanud					
Erivajadustega inimesed					

9. Hinnake järgmiste teemade olulisust enda tegevustes?

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Mõju puudub	Ei oska öelda
Kooslused, kui ökosüsteemid (näiteks niit, mets, järv, meri jne)					
Liigid ja liigikaitse, sh võõrliigid					

Lisa 2 järg

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Mõju puudub	Ei oska öelda
Looduses liikumine ning toimetulek ja ohutus					
Maastikud					
Loodusressursside kasutamine (sh maavarad, mets, vesi, õhk jne)					
Kliimamuutuste mõju ja nendega toimetulek					
Sotsiaalsetest oludest lähtuvad keskkonnaprobleemid (nt linnastumine)					
Keskkonnahoidlik tarbimine ja eluviis					
Jäätmed, sh jäätmetekke vältimine					
Pärandkultuur					
Rahvusvaheline koostöö loodus- ja keskkonnakaitse valdkondades					
Sotsiaalsed oskused					

Lisa 2 järg

	Väga oluline	Pigem oluline	Vähe oluline	Mõju puudub	Ei oska öelda
Laste aja sisustamine					
Kaasahaaravam õppimisviis					
Suhtumise pirandamine õppimisse					
Füüsiline tegevus					
Hooliv suhtumine loodusesse ja keskkonda					

10. Milline on Teie kogemuse põhjal nõudlus järgmistes tegevustes osalemisele?

	Pigem sageli	Pigem harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda
Ekskursioonid lastele				
Ekskursioonid täiskasvanutele				
Loodusvaatlused (linnud, loomad, taimed)				
Talimatkad(räätsad, suusad, jalgsi)				
Matkad/retked jalgsi				

Lisa 2 järg

	Pigem sageli	Pigem harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda
Matkad/retked rattaga				
Metsiku looduse kogemine				
Matkad veekogudel (kayak, kanuu)				
Õuemängud (sh seiklused meeskondades eri maastikel)				
Õppeprogrammid looduses lastele				
Õppeprogrammid looduses täiskasvanutele				
Looduslaagrid lastele				
Mitmepäevased paketid loodusesse täiskasvanutele				

Lisa 2 järg

11. Kui sageli viite läbi erineva kestvusega tegevusi?

	Iga nädalaselt	Iga kuiselt	Hooajaliselt	Koolivaheajal	Ei kohaldu
Kuni 1h					
2-3h					
1-2 päeva					
3-4 päeva					
5 päeva ja rohkem					

12. Millises looduskeskkonnas Te põhiliselt oma tegevusi/õppeprogramme/laagreid/ekskursioone/matkasid läbi viite?

	Enamasti	Pigem sageli	Pigem harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda
Rahvuspargid					
Looduskaitsealad					
Maastikukaitsealad					
RMK hallatavad rajad					
Terviserajad					
Veekogud või selle ümbrus					
Rabad/sood					
Pargid					
Riigimetsad					
Erametsad					

13. Millises maakonnas Te oma tegevusi läbi viite? (Vali kõik sobivad).

- Harjumaa
- Hiiumaa

Lisa 2 järg

- Ida-Virumaa
- Jõgevamaa
- Järvamaa
- Läänemaa
- Lääne-Virumaa
- Põlvamaa
- Pärnumaa
- Raplamaa
- Saaremaa
- Tartumaa
- Valgamaa
- Viljandimaa
- Võrumaa
- Kogu Eesti
- Muu.....

14. Nimetage oma kogemuse põhjal tegevusi, mida Te alljärgnevatele sihtgruppidele kindlasti soovitaks. Kirjuta iga sihtgrupi juurde kuni 3 tegevust.

Eelkooliealised

Algklasside õpilased.....

Põhikooli õpilased.....

Keskooli õpilased.....

Täiskasvanud.....

Erivajadustega inimesed.....

15. Nimetage oma kogemuse põhjal tegevusi, mida Te teatud sihtgruppidele ei soovitaks. Kirjuta kuni 3 tegevust.

Eelkooliealised

Algklasside õpilased.....

Põhikooli õpilased.....

Keskooli õpilased.....

Täiskasvanud.....

Erivajadustega inimesed.....

16. Millised on takistused õues toimuvate õppeprogrammide/laagrite/koolituste läbiviimisel?

	Enamasti	Pigem sageli	Pigem harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda
Transport					

Lisa 2 järg

	Enamasti	Pigem sageli	Pigem harva	Mitte kunagi	Ei oska öelda
Riietus					
Ilmaolud ei võimalda					
Rahastus					
Osalejate terviseprobleemid					
Turvalisus					
Õpetaja/juhendaja vähene motiveeritus					
Õpetaja/juhendaja ebapiisavad teadmised					
Õpetajale/juhendajale ei meeldi õues olla					
Lapsed/noored ei taha õues olla					
Lapsevanemad ei toeta tegevusi õues					
Ajamahukas ettevalmistamine					

17. Soovi korral lisa eelmises nimekirjas nimetamata jäänud tegureid.

.....

18. Palun kirjeldada kuidas Teie tegevus mõjutab loodusteadmiste ja hoiakute kujunemist inimesel?

.....

Suured

tänud

vastamast!

SUMMARY

EDUCATIONAL TOURISM PRODUCT DEVELOPMENT BASED ON THE EXAMPLE OF TARTU NATURE HOUSE

Anella Aben

Tourism connects people with nature and has the opportunity to contribute to the environment and nature conservation. This is the case when natural resources are consumed in moderation, if not, the consequences are negative and the destruction of the environment is increasing. In order to maintain diversity and the functioning of ecosystems in the natural environment, everyone must contribute to a nature-friendly attitude.

Tourism is one of the most resource-intensive economic activities, so it has the potential to be a long-term detrimental sector to the planet. The harmfulness of tourism can be reduced by recognizing the resources that are at risk. Nature tourism is one of the fastest growing sectors in global tourism contributing to economic growth, but nature tourism also has negative effects. To reduce the impact, it is important to make visitors aware and educate them. One way to achieve this is to offer educative nature tourism products. National parks, nature- and landscape conservation areas have been created to protect natural resources, which are also favourite places among nature tourists. Educational tourism can pass on natural values and by linking environmental education and nature education to educational tourism, such an approach leads to the integrity of the natural environment. When developing and offering nature tourism products, it is important to be guided by nature and environmental protection issues.

The aim of the dissertation was to find ways to develop a tourism product in Tartu Nature House. By offering nature tourism products, knowledge about nature can be increased among different target groups. In order to make proposals for the development of nature based educative tourism products, a survey was conducted among people working in the field of nature education. The method used was a survey and the data were collected using

an electronic questionnaire. It consisted of 18 questions based on a developed theory. Data collection and analysis took place in the period 19.03.2021–04.04.2021. Statistical and content analysis were used. The study involved 39 people.

The results of the survey showed that the majority of the respondents carried out all activities in nature (hiking, excursions, camps, trainings and study programs) in a way that values the environment. The most common activities were educational programs for children in nature, which were also rated as the most in-demand activity. It is equally important to offer educational nature tourism products and services to adults, which according to the survey turned out to be a less popular target group. Children's and youth camps are generally organized seasonally and have a trend of less than five days. The activities that nature educators recommend for target groups of different ages do not have to be complex and theoretical, but rather more common (being and observing nature, experiencing forest, contact with animals, using different senses in nature, discovering nature signs and learning through play).

Based on the theoretical sources and the results of the study, the author submitted proposals to Tartu Nature House for the development of nature tourism products. The author recommends the development of children's and youth camps (green camps), which would have a content of nature education, also includes various recreational activities intertwined with environmental protection topics. Camps should be at least for five days depending on different age groups. In addition, the author recommends developing up to two-day educative nature tourism packages for adults. For high school students and adults, the author recommends organizing various trainings, such as "Leave No Trace" hiking training and survival instructor courses training. In addition, short trips to natural areas of different duration should be organized in Tartu County, during which people get to know nature through observations and by just experiencing it through different senses.

The goal and the tasks set were fulfilled. The proposals and conclusions can be useful for nature tourism organisations that want to develop nature-friendly tourism products or make existing products more environmentally friendly and emphasize the importance of nature

conservation through their product. On the negative side, the author's study points out that one socio-demographic question could have been replaced by more important question, for example in the field of programs. The author adds that a better result can be obtained by turning open-ended questions into multiple-choice questions. This can be deduced from the number of completed questionnaires.

In the following, author recommends exploring the possibilities of marketing educative nature tourism products to less environmentally conscious visitors. It is also important to study whether and how conservation issues are implemented among visitors and nature tourism product providers. Thirdly, the factors that are important for the development of a specific product, such as a youth nature camp, taking into account, the wishes and needs of youth, including how much are they willing to pay for such a product. Finally, the author would like to thank the people and supervisors who participated in the study.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anella Aben,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Hariva turismitoote arendamine Tartu Loodusmaja näitel, mille juhendajateks on Tiina Viin ja Marika Kose reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha 1 punktis nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anella Aben

19.05.2021